

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання безпечної поведінки у дітей дошкільного віку в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців.....	8
1.2. Специфіка виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти.....	23
1.3. Педагогічні умови виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку	31
Висновок до розділу 1.....	44
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	45
2.1. Визначення рівнів вихованості безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку.....	45
2.2. Впровадження педагогічних умов виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.....	56
2.3. Аналіз результатів впровадження педагогічних умов виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.....	72
Висновок до розділу 2.....	78
ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК.....	81
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Українське суспільство докорінно змінюється, відбувається процес гуманізації та демократизації освіти, який прогнозує формування особистості як найвищої цінності. Держава приділяє велику увагу проблемі безпеки дитини в соціальному середовищі, про це свідчить створення законодавчої бази для забезпечення захисту прав дитини на охорону життя та здоров'я.

Забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей є обов'язком для держави та суспільства, про що зазначено у таких документах, як Закон України «Про дошкільну освіту», «Конвенція ООН про права дитини», Закон України «Про охорону дитинства», «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні». Безпека стає дуже актуальним сучасним поняттям. Вона розглядається як на загальнодержавному рівні, на рівні національної безпеки, так і на рівні безпеки конкретної людини, конкретної особистості. Безпека стала настільки актуальною проблемою в даний час в силу того, що за останні десятиліття в країні через перетворення зруйновані багато традицій, цінностей. Захищеність особистості виявилася під загрозою, небезпека будь-якого роду стала підстерігати людину ледь не на кожному кроці, в будь-якому місці. Все це викликало підвищення агресивності, тривожності, відчуженості людей один від одного. Людина не відчуває себе досить захищеною. Звідси, потреба безпеки є однією з базових потреб дитини, депривація якої може вплинути на її подальший розвиток.

Через недостатній життєвий досвід, фізичні, емоційні та інтелектуальні можливості дошкільники не здатні забезпечити власну безпеку. Однак дошкільний вік є сензитивним періодом для формування у дітей основ безпечної поведінки. Тому дорослі, що оточують дошкільника, повинні з однієї сторони, забезпечувати безпеку життєдіяльності дітей, з іншої – формувати в дітей навички безпечної поведінки.

Особливо уважно потрібно ставитися до дітей старшої групи, адже вони – майбутні школярі, яким зовсім скоро доведеться самотійно

переходити дорогу, виконувати обов'язки пішохода і пасажира, а також стикатися з іншими потенційно небезпечними для людини та навколишнього світу природи ситуаціями.

Ряд науковців визначають проблему безпеки життєдіяльності і здоров'я дітей як одну із головних (О. Аксьонова, О. Богініч, В. Вербицький, Л. Григорович, О. Буртейний, Є. Гаткін, Н. Денисенко, Л. Яковенко, Л. Волков, Н. Зимівець, О. Лоза, Л. Орбан-Лембрик, Л. Калуська, В. Оржеховська, Р. Стьоркіна, О. Князева, Р. Мойсеєнко, Р. Яким та інші).

На сучасному етапі, коли соціальне середовище є небезпечним для здоров'я і навіть життя дітей, формування основ безпеки в навколишньому світі на різних етапах дошкільного дитинства – одне із головних напрямів виховання в умовах закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Заклад дошкільної освіти – це провідна соціальна установа, де діти дошкільного віку отримують не лише елементарні знання, уміння, навички, а й набувають основи життєвої компетентності загалом та її важливої складової – безпечної поведінки в соціальному середовищі. Сучасні заклади дошкільної освіти ще зберігають традиційні підходи, які спрямовані тільки на передачу знань про небезпечні ситуації, а це не дає дітям належного рівня безпечної поведінки по збереженню власного життя й здоров'я.

Актуальність даної проблеми обумовлюється й тим, що виховання безпечної поведінки – надзвичайно складний процес, головні механізми якого по різному розглядаються різними фахівцями (Т. Хромцова, Р. Стьоркіна, Л. Гураш, О. Князева, Н. Лизь, І. Пістун, З. Фрейд та ін.).

Окрім того, сучасні умови породжують цілий ряд суперечностей між завданнями виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку у соціальному середовищі, визначених у Законах України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні», і науково-методичними основами їх забезпечення; між гострою необхідністю виховання безпечної поведінки дітей у складних соціально-економічних умовах, криміногенним становищем у суспільстві та готовністю

педагогів і батьків до виховання безпечної поведінки дошкільників у навколишньому середовищі; між необхідністю розробки новітніх методів виховання безпечної поведінки особистості в соціальному середовищі для набуття її життєвої компетентності і традиційними фермами та методами організації педагогічного процесу в ЗДО.

Беручи до уваги актуальність проблеми, а також зважаючи на необхідність розв'язання названих суперечностей, її часткову розробленість на теоретичному й практичному рівнях, нами була обрана тема наукового дослідження: **«Педагогічні умови виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку»**.

Мета: здійснити теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку педагогічних умов виховання безпечної поведінки у старших дошкільників.

Об'єкт дослідження: процес виховання безпечної поведінки у старших дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО.

Гіпотеза: створення спеціально організованих педагогічних умов сприятиме вихованню безпечної поведінки в старших дошкільників, зокрема:

- створення педагогом спеціального розвивального середовища в умовах ЗДО;
- добір методів та засобів, які спрямовані на формування безпечної поведінки в дітей;
- забезпечення ефективної взаємодії педагогів і батьків під час виховання безпечної поведінки дітей;
- врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей дошкільного віку.

Завдання:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження виховання безпечної поведінки у старших дошкільників.

2. З'ясувати особливості виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти.

3. Виявити рівні вихованості безпечної поведінки в старших дошкільників в умовах закладів дошкільної освіти.

4. Виявити та експериментально впровадити педагогічні умови виховання безпечної поведінки в старших дошкільників в умовах закладів дошкільної освіти.

5. Розробити практичні рекомендації для вихователів та батьків щодо виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти.

Методи дослідження: спостереження; бесіда; вивчення педагогічного досвіду; аналіз науково-педагогічної та методичної літератури, періодики; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в практику роботи ЗДО педагогічних умов виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку. Матеріали дослідження можуть бути використані педагогічними працівниками закладів дошкільної освіти, батьками вихованців у процесі виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Структура роботи. Магістерська робота складається: зі вступу, двох розділів, рекомендацій, висновків, списку використаних джерел (83 найменувань), 17 додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 168 сторінок, основний текст займає 95 сторінок. У роботі подано 16 таблиць, 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психолого-педагогічний аналіз проблеми виховання безпечної поведінки у дітей дошкільного віку в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців

Одним з основних завдань закладу дошкільної освіти є охорона життя і здоров'я дітей і насамперед – створення безпечних умов існування. Тільки в такому випадку можна говорити, що життя і здоров'я дитини дійсно охороняються. На сьогодні проблему безпеки життя й здоров'я молодого покоління науковці визначають як одну із найважливіших (О. Аксьонова, О. Богініч, Л. Григорович, Л. Волков, І. Буртейний, В. Вербицький, Н. Зимівець, Є. Гаткін, Л. Орбан-Лембрик, Н. Денисенко, Р. Мойсеєнко, Р. Яким, О. Князева, Р. Стьоркіна, А. Михайличенко). Але, на жаль, у науковій літературі є тільки опосередковані дані різних авторів, що пов'язані з вивченням окремих напрямів названої проблеми [40].

Такі науковці як О. Булгакова, Н. Герман, О. Караман, В. Нестеренко, В. Приходько, Н. Щербак здійснили дослідження в контексті наукового розв'язання проблеми збереження життя і здоров'я підростаючого покоління у соціальному середовищі.

Тему формування у дітей навичок здорового способу життя досліджували Н. Авдєєва, О. Аксьонова, П. Бей, Н. Бібик, Н. Денисенко, В. Діхтяренко, Г. Жирська, Н. Будна, О. Кікінеджи, Л. Лохвицька, А. Михайличенко та ін.

Але у зазначених нами дослідженнях даної проблеми не надається належна увага поведінковому аспекту безпеки життєдіяльності дитини, який характеризує рівень її активності, направлений на збереження власного життя й здоров'я.

Формування окремих напрямів поведінки дітей досліджували такі науковці, як Є. Смірнова, О. Крюкова, В. Федорова, Р. Мойсеєнко, Т. Фасолько, В. Смірнова, І. Сіданіч, Т. Хромцова та ін. Стосовно дітей дошкільного віку проблема виховання безпечної поведінки досліджувалася І. Вашак (процес формування безпечної поведінки в природному довкіллі), Т. Хромцової (предметному довкіллі); у дослідженні О. Булгакової значна увага приділялася вивченню процесу усвідомлення небезпечної поведінки підлітками.

Проблема безпеки життєдіяльності досліджувалися в роботах багатьох вітчизняних вчених (І. Сеченов, В. Белов, В. Алексеєнко, А. Вернадський, О. Русак, Е. Соколов, А. Гостюшин, І. Топоров, В. Левіцький та ін.).

У роботах вітчизняних психологів Л. Занкова, С. Рубінштейна, В. Давидова, А. Леонтєва, Д. Ельконіна та ін. висвітлено багато різноманітних підходів та ідей до проблем безпеки життєдіяльності особистості.

Зарубіжні вчені такі як А. Адлер, П. Маслоу, Б. Паскаль, З. Фрейд внесли неабиякий внесок у розв'язання наукової проблеми виживання, самозбереження і безпеки людини.

Питання формування навичок основ безпеки у дітей старшого дошкільного віку відображені в наукових працях Н. Авдєєвої, Л. Анастасової, К. Белої, Г. Зайцева, В. Зімоніної, О. Князевої, Л. Кондрикинської, І. Матасової, Р. Стьоркіної, Л. Татарникової, Л. Тіхомірової, Т. Хромцової та ін.

Загалом у дослідженнях українських і зарубіжних учених виявлено два підходи щодо способів формування безпечної поведінки. У західній психолого-педагогічній науці існує тенденція пояснювати поведінку особистості, визначаючи здебільше вплив таких чинників: інстинктів (З. Фрейд), соціального середовища (А. Бандура), наслідування різних ролей чи зразків (Е. Берн). Особистість, на їхню думку, залишається пасивною.

На думку українських психологів (Л. Божовича, Л. Венгера,

Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. Мухіна) і педагогів (В. Галузяка, О. Крюкова, М. Сметанського, В. Шахова) поведінка особистості формується шляхом двобічного взаємовпливу соціального середовища й індивіда. Згідно з цими положеннями, особистість, пізнаючи соціальний світ, не тільки засвоює норми поведінки, а й разом з цим розвиває саму себе, втілює свої прагнення, потреби, активну життєву позицію у своїй поведінці, стає активним перетворювачем соціального світу, суб'єктом власного життєтворення [40].

У науковій літературі з означеної проблеми, зазначається, що поведінка особистості в небезпечній ситуації залежить від багатьох чинників: психофізіологічних властивостей і стану організму (К. Гуревич, Г. Сельє, А. Березовський, І. Пістун), від вроджених форм поведінки – безумовних рефлексів (З. Фрейд), від спрямованості особистості: її ціннісних орієнтацій, потреб, прагнень (О. Кононко, І. Бех, Л. Орбан-Лембрик, Т. Пироженко), від рівня володіння правилами безпечної поведінки й досвіду вирішення небезпечних ситуацій особистістю (Т. Хромцова, Н. Денисенко, П. Статмен, О. Лоза).

Ми погоджуємося з Л. Карнаух, що саме знання правил безпечної поведінки, відповідальне ставлення до свого життя й здоров'я та досвід у вирішенні небезпечних ситуацій дадуть можливість сформувати в особистості навички безпечної поведінки, які будуть нею застосовуватися в разі необхідності, коли буде реальна небезпека в соціальному середовищі.

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що наявні різні підходи до визначення змісту поняття «безпечна поведінка особистості». Сучасні дослідники О. Кононко, Л. Гураш, Н. Лавриченко, П. Статмен, Т. Пироженко розглядають безпечну поведінку особистості як одну з головних складових її життєвої компетентності.

«Безпека – стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки» – за тлумачним словником [78].

Термінологічний словник-довідник визначає безпеку як: «стан

захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек, який ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо попередження (запобігання), послаблення (уникнення) та відбиття небезпек та загроз, здатних згубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати недопустимої шкоди, унеможливити виживання та подальший розвиток» [31].

«Безпека – це поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників (стану, обставин, ситуацій та ін.), які сприяють збереженню здатності дитини повноцінно жити та розвиватися. Відповідно, безпечне середовище означає нормальні умови людини і природного середовища, позбавлені впливу шкідливих чинників. Довкілля є безпечним, якщо воно не загрожує життю і не погіршує стан здоров'я особистості» – за Л. Лохвицькою [50].

Стан відсутності різноманітних небезпек і загроз, здатних завдати неприйнятної шкоди життєво важливим інтересам людини визначено В. Мошкіним як безпека [56].

У ході аналізу педагогічної літератури було з'ясовано, що небезпеки, з якими може зіткнутися людина, відрізняються випадковістю, потенційністю (прихованістю), перманентністю (безперервністю) та тотальністю. Небезпеки передбачають взаємодію двох сторін – суб'єкта (джерела та носія небезпеки) та об'єкта, на який спрямовано небезпеку. Джерела небезпеки можуть бути природними, технічними та соціальними. Забезпечити повну відсутність небезпеки неможливо. Тому важливо розглядати безпеку як надійну захищеність від небезпек та загроз. Щодо дошкільника ми вважаємо правомірним говорити про основи безпечної поведінки, початок їх становлення на даному віковому етапі, трактуючи основу як джерело, головне, на чому будується щось [23]. Розглянемо, як трактують основи безпечної поведінки різні автори (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1.

Основи безпечної поведінки у трактуванні різних авторів

№	Автор	Трактування безпечної поведінки
---	-------	---------------------------------

1.	Тимофєєва Л.	Відводить основну та домінуючу роль потребі дитини в безпеці та підкреслює негативний вплив на подальший розвиток її деривації [76]
2.	Русак О.	Визначає безпечну поведінку як результат адекватної когнітивної оцінки середовища, здатність зайняти сприятливу для себе позицію та гнучко реагувати на зміни середовища [67]
3.	Скоролупова О.	Визначає безпечну поведінку як набір стереотипних та свідомих дій у мінливій обстановці, що дозволяє зберігати індивідуальну цілісність та комфортність поведінки, попереджає виникнення фізичних та психічних травм, створює нормальні умови взаємодії з оточуючими [69]
4.	Мошкін В.	Робить висновок про те, що безпечна поведінка особистості – це поведінка, що забезпечує безпеку існування особистості, а також не завдає шкоди оточуючим людям [57]
5.	Хромцова Т.	Під безпечною поведінкою дошкільника розуміє сукупність знань про безпечну поведінку людини, умінь діяти у проблемних ситуаціях і правильно на них реагувати, виявляти усвідомлене ставлення до життя та здоров'я людини [80]
6.	Статмен П.	Зазначає, що вікове прагнення дошкільнят до правильних вчинків, отримання схвалення дорослого сприятливо впливають навчання дитини правилам особистої безпеки [74]
7.	Комар Л.	Зазначає, що для того, щоб поведінка дошкільника була безпечною, він повинен знати, які ситуації можуть нести потенційну небезпеку, мати суб'єктне ціннісне ставлення до збереження безпеки, вміти керувати

		своєю поведінкою [42]
--	--	-----------------------

Сформовані у дошкільному віці основи є джерелом, початком формування безпечної поведінки у старшому віці.

На основі знань небезпечних ситуацій дитина має можливість точно оцінити ситуацію і людей, що беруть участь у ній, адекватно поводитися в ній; в мінливих умовах, розширювати соціальну компетентність у сфері безпечної життєдіяльності. Основою повсякденної діяльності та поведінки дитини стають лише усвідомлені знання. На думку А. Садретдінової, дошкільник усвідомлює їх у процесі емоційного переживання [68]. Це забезпечує особистісну значимість знань, їх осмислення, а також формує суб'єктне ціннісне ставлення до світу природи та суспільства, застосування знань про правила безпечної поведінки у повсякденному житті.

На основі суб'єктного ціннісного ставлення до збереження безпеки у дитини формується система цінностей, що відіграють роль при вирішенні конкретних завдань щодо забезпечення особистої безпеки, формуються потреби та мотиви, що визначають психологічну готовність дитини до безпечного типу діяльності, що розвивається здатність до аналізу власної поведінки та об'єктивної оцінки того, що відбувається, відбувається екстеріоризація знань та їх практична реалізація. У цьому випадку дошкільники вміють обирати безпечне місце для тієї чи іншої гри, безпечно транспортувати та використовувати інвентар (наприклад, ножиці, обладнання для праці та занять спортом), вчать здійснювати взаємо та самоконтроль дотримання правил безпеки, виявляють готовність до ефективної діяльності в різних ситуаціях.

На основі знань та вмінь керувати своєю поведінкою формується готовність дитини до запобігання та подолання небезпечних ситуацій. А. Садретдінова виділила характеристики особистості дошкільника, здатного до безпечної поведінки (Таблиця 1.2.) [68].

Таблиця 1.2.

Характеристики особистості дошкільника, здатного до безпечної поведінки

№	Напрями	Характеристики особистості
1.	Елементарні знання	<p>Про себе (ім'я, прізвище, домашня адреса тощо) та навколишній світ (призначення та правила поводження з предметами побутової техніки, інструментами)</p> <p>Про можливі ситуації, які є небезпечними для здоров'я та життя (наприклад, поводження з гострими, колючими та ріжучими предметами, неприпустимість ігор та користування без дозволу електроприладами)</p> <p>Про те, як убезпечити себе від контакту з незнайомою людиною на вулиці</p> <p>Правила поведінки на воді</p> <p>Правила поведінки при холодній та високій температурі повітря</p>
2.	Поведінкові прояви	<p>Дотримання зазначених правил безпечної поведінки в побуті</p> <p>Дотримання обережності та безпеки в нестандартних ситуаціях</p> <p>Вміння користуватися телефоном для виклику служби порятунку</p> <p>Вміння виконувати інструкції дорослого в певних обставинах; розрізняти їстівні та неїстівні ягоди та гриби</p> <p>Прояв обережності під час спілкування з об'єктами живої природи (незнайомими тваринами, рослинами)</p> <p>Дотримання правил дорожнього руху</p> <p>Вміння надати елементарну допомогу собі та іншому (промити очі, ранку, звернутися до дорослого за допомогою)</p>
3.	Емоційне ставлення	<p>Розуміння важливості безпеки життєдіяльності</p> <p>Мотивація на охорону життя та здоров'я себе, людей,</p>

		які оточують, суспільства в цілому Розуміння необхідності звернення до дорослих у у разі небезпеки за допомогою Розуміння важливості порядку будинку та в ЗДО не тільки для краси, але і для безпеки
--	--	--

Л. Божович виділяє наступні новоутворення дошкільного віку, що є основою безпечної поведінки:

- 1) формування умовних рефлексів на основі безумовних;
- 2) розвиток розумових операцій (виділення суттєвих ознак явищ навколишньої дійсності, знаходження подібності та відмінності, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання висновків);
- 3) становлення досвіду безпечної поведінки;
- 4) виникнення самостійного пізнавального інтересу, спостережливості, допитливості;
- 5) розвиток самосвідомості, формування самооцінки;
- 6) розвиток довільного регулювання;
- 7) поява потреби чинити відповідно до встановлених правил та етичних норм, здатності планувати свої дії;
- 8) розширення мотиваційно-потребнісної сфери [16].

На вказаних новоутвореннях дошкільного віку ґрунтується формування безпечної поведінки молодших школярів.

Через те, що дошкільник не в змозі самостійно визначити всю міру можливої небезпеки для себе, елементарні знання основ безпеки повинні бути надані дорослими, які входять у найближче оточення дитини. Ряд педагогів (Н. Авдєєва, О. Князева, Р. Стьоркіна [3], Г. Білібенко [13]) називають дошкільний вік періодом, у якому починається процес соціалізації, встановлюється зв'язок дитини з провідними сферами буття (світом людей, природи, предметним світом), в якому закладаються основи характеру, здібностей, навичок, основи життя, досвіду життєдіяльності. Їх думку поділяє Л. Алексєєва, яка вважає, що у старшому дошкільному віці

виникають об'єктивні передумови формування у дітей основ культури безпеки [6].

У той самий час Є. Гаткін, А. Гуревич виділяють низку вікових особливостей дошкільників, які є причинами потрапляння дітей у небезпечні ситуації:

1) анатомо-фізіологічні особливості (невелике поле зору через маленький зріст; недостатньо точне визначення напрямку та джерела звуку);

2) недостатній рівень довільного регулювання, самоконтролю, здійснення вчинків під впливом емоцій;

3) висока рухова активність у поєднанні з імпульсивною поведінкою, емоційністю та цікавістю;

4) знижена порівняно з дорослими швидкість реакції;

5) труднощі при розподілі та переключенні уваги (дошкільники повністю зосереджені лише на власних конкретних діях, реагують переважно на явища, які їм цікаві);

6) нездатність прогнозувати всі можливі ризики техногенного, природного та соціального середовища, наслідки своєї поведінки, передбачати потенційну небезпеку;

7) брак знань про навколишній світ;

8) недостатня здатність розрізняти життєві та ігрові ситуації;

9) неадекватність самооцінки, що тягне за собою прагнення брати на себе нові обов'язки, порушувати правила, що виконувались раніше, не виконувати обіцянок [21].

Тобто у дошкільників є фізичні та інтелектуальні особливості, які не дозволяють їм адекватно оцінити небезпечну ситуацію, уникнути чи подолати її наслідки.

Таким чином, дошкільний вік є сензитивним періодом для формування основ безпечної поведінки. Для того, щоб поведінка дошкільника була безпечною, він повинен знати потенційно небезпечні ситуації, мати суб'єктне ціннісне ставлення до збереження безпеки, вміти керувати своєю

поведінкою. Безпечна поведінка дошкільника дозволяє передбачати небезпеку; за можливості уникати; за необхідності діяти.

Великий внесок у вирішення наукової проблеми виживання, самозбереження і безпеки людини внесли дослідження вчених В. Сухомлинського, А. Маслоу, Т. Хромцової, Г. Зайцева, З. Клепініної, М. Авдєєвої та ін.

В. Сухомлинський дотримувався ідеї всебічного розвитку особистості, він виходив з положення про цілісність особистості, про єдність природного і соціального, духовного і фізичного, соціального та індивідуального. Поставлені питання про такі цінності, як доброта і милосердя, боротьба добра і зла, совість і здатність до розуміння іншої людини, а також про підготовку дитини до життя, неминучості горя, страждань тощо.

Потреба в безпеці – одна з базових потреб людини. А. Маслоу в ході численних досліджень прийшов до висновку про те, що потреба в безпеці є основною і домінуючою потребою дитини, її деривація може загальмувати або деформувати її подальший розвиток. Потреба в безпеці і стабільності існування, впевненості в завтрашньому дні займає другу сходинку в п'ятиступінчастій класифікації потреб особистості А. Маслоу і є потенційно значущою для середньостатистичного індивіда [1, с. 23].

На думку Т. Хромцової, в питанні безпеки особливу роль набуває дошкільний вік. Безпечна поведінка дітей представляє собою систему знань про способи безпечної життєдіяльності, навичок поводження з потенційно небезпечними предметами та емоцій, що визначають мотиви дошкільника [81]. Т. Хромцова виділяє такі критерії безпечної поведінки:

- 1) обсяг та повнота знань про джерела небезпеки;
- 2) вміння діяти у небезпечних побутових ситуаціях;
- 3) точність та аргументованість суджень про способи безпечної поведінки у побуті;
- 4) ступінь оволодіння діями з предметами побуту; дотримання правил безпечної поведінки [81].

Тобто безпечна поведінка ґрунтується не лише на засвоєних знаннях, а й на свідомому та відповідальному ставленні до питань особистої безпеки, вмінні правильно поводитися у різних ситуаціях.

Автори, розробляючи посібники з основ безпеки життєдіяльності, виділяють одну з головних цілей своєї роботи, яка полягає в тому, щоб навчити дитину забезпечувати особисту безпеку і вміти надавати допомогу іншим, розрізняти добре і вороже. Дитина повинна знати, що можна зробити, щоб убезпечити себе від недобрих людей і де можна отримати допомогу в екстрених ситуаціях.

Відомий педагог валеолог Г. Зайцев є одним з найбільш яскравих авторів, що стосуються проблеми безпечної поведінки. Його роботи найбільш зрозумілі і цікаві для дошкільнят. Наприклад, в посібнику «Уроки Знайки» наводяться поради, як уникнути стресу, як подивитися на себе з боку, як навчитися тримати себе в руках.

3. Клепініна знайомить дітей з правилами безпеки і здоров'я з допомогою питань і задач. Вони розраховані на самостійне виконання, але мають різний ступінь складності. Головною метою автор вважає колективне обговорення результатів, досягнутих дітьми в ході самостійного виконання завдань.

Н. Авдєєва вказує, що важливо не просто передати дітям суму знань про правила безпеки, а більше уваги приділяти набуттю дошкільником досвіду безпечної поведінки [3, с.45].

У теорії Г. Саллівана прагнення до захищеності також пов'язане з почуттям безпеки. Головна мета, яку людина переслідує в будь-яких відносинах – задовольнити свої потреби, не втративши при цьому почуття захищеності [9, с. 22].

А. Возженніков розуміє під безпекою стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Загальне визначення безпеки дає в своїй роботі Ф. Мугулов. Він пише,

що «загальне поняття безпеки можна визначити як сукупність ознак, що характеризують стабільний стан захищеності об'єкта від різного роду погроз і небезпек, дія яких може мати негативний вплив на його структурну і функціональну цілісність аж до повного руйнування або неконтрольованої трансформації в іншу об'єктну якість» [58, с. 173].

Етнопедагоги В. Афанасьєв, Г. Волков, А. Григор'єва, Н. Неустроєв, І. Портнягін, К. Чіряєв наголошують на необхідності народних традицій виховання дітей. Вивчення традиційних засобів фізичного виховання, розвитку вольових якостей як витривалість, мужність, готовність до подолання труднощів, сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної долати небезпечні ситуації.

Вагома роль у формуванні здоров'я на даному етапі належить ЗДО. Роль педагога ЗДО складається в організації педагогічного процесу, що зберігає здоров'я дитини дошкільного віку і виховує ціннісне ставлення дітей до свого здоров'я. У ході спільної діяльності педагог забезпечує залучення дошкільнят до культури здоров'я, культури безпеки життєдіяльності і на цій основі до становлення особистості безпечного типу поведінки, що є запорукою безпеки персонального здоров'я [7, с. 65].

На основі отриманих даних ми склали характеристику дитини, яка володіє культурою безпеки життєдіяльності: це дитина, у якій сформовані уявлення про безпеку життєдіяльності, яка мотивована до охорони свого життя і здоров'я, а також оточуючих її людей, суспільства в цілому. Це дитина, яка знає свої можливості і вірить у власні сили, яка виконує правила безпечної поведінки в побуті, яка має досвід безпечної поведінки в побуті.

Спираючись на аналіз літературних джерел, можна стверджувати, що безпека в якості наукової категорії по відношенню до об'єкта трактується як:

- певний стан об'єкта безпеки і його життєдіяльності (актуальна або ситуативна безпека);
- рівень захищеності інтересів об'єкта безпеки;
- достатність системи заходів запобігання і подолання небезпек;

– якісна характеристика стабільності та сталого розвитку об'єкта безпеки, включаючи стійкі особистісні структури.

Таким чином, під безпекою життєдіяльності дитини ми розуміємо область наукових знань, що охоплюють теорію і практику захисту людини від небезпечних і шкідливих факторів у всіх сферах людської діяльності, збереження безпеки і здоров'я в середовищі проживання. Для того щоб діти в дитячому садку були здорові, необхідно навчити їх основам безпеки в сучасних умовах, усвідомленому відношенню до свого здоров'я, тобто адаптувати дітей до тих обставин, які їх очікують. І, звичайно ж, необхідно виховувати потребу дошкільнят у здоровому способі життя, вчити їх правильно ставитися до свого здоров'я.

О. Вашак, досліджуючи безпечну поведінку особистості у природному середовищі, зазначає, що виховання екологічно безпечної поведінки особистості – це завжди єдність свідомості та практичної дії. На думку вченої, екологічно безпечна поведінка має комплексний характер. Вона виявляється у свідомому позитивному сприйнятті природного середовища, почутті особистої соціальної відповідальності за свої дії, які так чи інакше пов'язані з перетворенням навколишнього середовища, упевненості в необхідності бережливого ставлення до природи. За О. Вашак екологічно безпечна поведінка дитини це: здатність оцінити ситуацію в природному довкіллі; передбачення наслідків особистої поведінки як для власного життя і здоров'я, так і оточуючих; вчинок, який не несе шкоди, ані собі, ані іншим людям, ані навколишній природі. Вчена поставила на збереженні власного життя і здоров'я дитини [40].

Безперечно провідні соціальні інституції, заклад дошкільної освіти зокрема, відіграють важливу роль в процесі виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку. Про роль соціального середовища як постійного джерела поповнення знань людини, її особистого досвіду, що визначає спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей, реальну поведінку особистості та процес її самовизначення. Про це зазначається у працях

Л. Виготського, І. Кона, А. Капського, О. Леонтєва, А. Люблінської, О. Матвієнко (соціальна сутність людини та взаємозв'язок особистого й суспільного досвіду); К. Абульханової-Славської, Т. Кравченко, С. Литвиненко, Г. Андрєєва, В. Гурова, М. Лукашевич, Т. Поніманської (роль соціальної активності дитини для становлення суб'єктивної позиції у взаємодії з довкіллям); І. Рогальської, В. Кузь, Ж. Піаже, Н. Лавриченко (роль соціалізації в становленні особистості). Науковці наголошують, що на даному етапі розвитку суспільства механізми взаємодії дитини й соціального середовища порушуються дедалі частіше, саме це спричиняє виникнення нових небезпек для життя й здоров'я дитини в перші роки життя. Але повністю відгородити дитину від соціального середовища не можна. Адже вона взаємодіє із соціальним середовищем, соціалізується, і це формує її соціальний досвід, цінності, створює стереотипи безпечної поведінки у соціальному середовищі.

Заклад дошкільної освіти та сім'я – це найближче коло, у якому дитина отримує перші знання, уміння, набуває навички, які є гарантом формування у неї умінь орієнтуватися в довкіллі, набувати життєвого досвіду, адекватно реагувати на явища, події, людей. Найближче середовище впливає на дитину, яка починає формувати свій позитивний образ «Я», усвідомлювати рівну іншим власну особистість. Коли дитина контактує з однолітками, веде спільну діяльність, у неї виробляються необхідні навички соціальної взаємодії, уміння виконувати суспільні норми та водночас захищати особисті права, узгоджувати власні інтереси із інтересами інших людей.

Ми погоджуємося з Л. Карнаух, що особливість виховання безпечної поведінки у дітей залежить від їх вікових (довірливість, емоційність, підвищена рухова активність, безпосередність, навіюваність, наслідуваність) та індивідуальних особливостей розвитку на різних етапах дошкільного дитинства.

Отже, аналіз наукових робіт показав, що дошкільний вік –

сенситивний період для виховання безпечної поведінки дітей (Л. Григорович, Х. Карен, Е. Еріксон, А. Маслоу, О. Кононко, Т. Піроженко, О. Лоза, Є. Смірнова), оскільки саме у дошкільному віці в дитини формується розуміння навколишнього середовища та свого місця в ньому, усвідомлення себе в контексті «Я серед інших», розвивається мотиваційна, емоційно-вольова сфери, які забезпечують стійкість і незалежність поведінки. Тому дитина, отримавши знання про правила безпечної поведінки ще в період дошкільного віку, пов'язує їх у своїй свідомості з почуттями, цінностями, установками й перетворює на внутрішні мотиви поведінки. Це сприятиме тому, що дитина дошкільного віку почне спиратися у своїй поведінці на інтеріоризовану внутрішню систему знань про норми безпечної поведінки, яка формується в процесі взаємодії з іншими людьми в соціальному середовищі [40].

В даний час у ЗДО реалізуються різні комплексні і парціальні програми розвитку, виховання і освіти дітей. Вони покликані допомогти педагогам вирішити великі і складні проблеми, поставлені перед дошкільною освітою, зокрема, проблему виховання основ безпеки життєдіяльності у дітей дошкільного віку.

1.2. Специфіка виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти

В умовах закладів дошкільної освіти одним із шляхів виховання безпечної поведінки в дітей дошкільного віку є орієнтація на компетентнісну та особистісно зорієнтовану модель освіти.

Так, у дослідженнях таких науковців як В. Аніщенко, В. Байденко, А. Богуш, В. Болотов, А. Василюк, Н. Гавриш, І. Гушлевська, І. Зарубінська, В. Ковальчук, К. Корсак, В. Кузьменко, С. Кулачківська, Ю. Михайличенко, О. Овчарук, Т. Поніманська, І. Рогальська, Н. Селєзньова, І. Тарасенко, У. Шорт, І. Ящук, наголошується на тому, що «компетентнісний підхід

орієнтує не тільки на передачу знань та соціального досвіду, а й на підготовку людини до практичного розв'язання соціальних проблем у майбутньому, виходу з критичних ситуацій, використання не застарілих знань, а випереджаючих, нетрадиційних дій» [40].

У сучасних наукових дослідженнях обґрунтовується необхідність здійснення виховання дітей дошкільного віку на засадах особистісно зорієнтованої педагогіки, що в сукупності забезпечить становлення особистості дитини як суб'єкта життєдіяльності (І. Бех, О. Кононко, Л. Гураш, Н. Лавриченко, О. Лоза, Т. Піроженко). Відповідно цього підходу дошкільник визнається активним суб'єктом життєдіяльності зі своїм індивідуальним досвідом та особливим сприйняттям світу [28, с. 3].

Сучасні науковці під поняттям «компетентнісний підхід в освіті» мають на увазі направленість освітнього процесу на формування та розвиток основних базових і предметних компетентностей особистості. Виявилось нездатним задовольнити сучасні потреби виховання, що втілювалося як передача знань та умінь від попередніх поколінь до наступних. Сучасне суспільство хоче бачити життєздатну, гнучку, свідому, творчу особистість [11]. Осучаснення освітнього процесу в межах компетентнісного підходу як нового концептуального орієнтиру направлено на підготовку дитини до рішень у будь-яких ситуаціях сучасного швидкоплинного соціального світу та єдино вірної, найбільш доцільної дії для збереження життя і здоров'я.

Так, академік І. Бех зазначає, що «молоде покоління поступово зіткнеться з необхідністю оволодіння наукою виживання на основі розвитку соціально-психологічних засобів пристосування до всіляких, у тому числі й екстремальних, ситуацій в умовах постійно змінного сучасного соціального середовища» [13, с. 196]. Таким чином, запровадження компетентнісного підходу до змісту сучасної дошкільної освіти має на меті трансформацію освітнього процесу, а життєва компетентність та її складова, безпечна поведінка у соціальній сфері, створює умови для досягнення особистого успіху дитини в житті.

Організація процесу виховання безпечної поведінки дітей на основі особистісно зорієнтованого підходу засновується на методологічних принципах самоцінності особистості, підтримки, віри в особистість дитини, глибокої поваги, розуміння ролі соціальної активності дитини для становлення суб'єктивної позиції у взаємодії з довкіллям, врахуванні її індивідуальних особливостей (І. Бех). При особистісно зорієнтованому підході до виховання особистість дитини стає центром виховної роботи в закладі дошкільної освіти, а метою виховання є – формування всебічно розвинутої, гармонійної, життєво компетентної, неповторної особистості, що здатна цінувати природу, предметний світ, людей, саму себе і власне життя. Така виховна позиція сприяє ставленню педагога до дитини як до особистості, що має право на відстоювання своєї гідності, здатна мати власний вибір та самостійно приймати рішення в певній соціальній ситуації. «Ця необхідність випливає з психологічних законів: діти привчені слухатись, стають соціально пасивними, безпорадними перед довкіллям» [5, с. 36]. Отже, основним завданням педагога є розвиток у вихованця свідомості такого рівня, що спонукав би дитину до самопізнання та активності і розуміння своєї внутрішньої та зовнішньої ситуації вибору поведінкової тактики.

Перед педагогом постає завдання лише допомогти дитині сформувати власний соціальний досвід самозбереження: виробити у неї здатність обирати, що корисне, безпечне, а що – шкідливе, руйнівне; дотримуватися балансу самопочуття, зміцнювати здорові сили організму і уникати нервових зривів, запобігати конфліктам з однолітками і дорослими та справедливо розв'язувати їх, сформувати уміння уникати стресогенних чинників довкілля, навчити чинити супротив негативним впливам соціального середовища, допомагати собі в екстремальних ситуаціях [25, с. 3]. Зазначимо, що підхід такого спрямування передбачає перетворення суперпозиції педагога і підпорядкованої позиції вихованця у особистісно рівноправну позицію взаємодії в системі «дорослий-дитина». Це дає можливість дитині бути

суб'єктом виховної діяльності, що сприяє практичній реалізації її прагнення до самозбереження.

У рамках особистісно зорієнтованого підходу «заклад дошкільної освіти повинен створити комфортні, безпечні умови для розвитку дитини в атмосфері взаємодовіри і взаємоповаги, відкритого і доброзичливого спілкування, неможливості застосовувати до неї фізичний і психічний примус, авторитарний спосіб керівництва дитячим колективом» [17].

Розглядаючи специфіку виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти, вважаємо за необхідне умовно виділити основні джерела небезпек для дошкільників, пов'язані з місцем їх перебування: небезпеки, на які вони можуть натрапити вдома (або побутові); небезпеки контактів з незнайомими людьми (на вулиці та вдома); небезпеки, що підстерігають їх на дорогах і вулицях; небезпеки на природі.

Небезпеки вдома. Як показує статистика, більшість нещасних випадків відбувається вдома. Наш дім переповнений різними хімічними речовинами та побутовою технікою. Опіки, рани, забиття, подряпини, вивихи, розтягнення, проковтування чужорідних тіл, їх вдихання, введення в ніс, очі, вуха – це пошкодження, які дитина отримує у результаті нещасних випадків вдома.

Небезпеки на вулиці. Через незнання або недотримання правил дорожнього руху, необережність дітей відбуваються дорожньо-транспортні пригоди за їх участю. Найпоширеніші помилки, які здійснюють діти: несподівано виходять на проїжджу частину в невстановленому місці, виходять з-за нерухомого транспорту, нехтують сигналам світлофора, порушують правила їзди на велосипедах тощо.

Небезпеки в природі. До цього джерела відносяться стихійні явища, які являють безпосередню загрозу для здоров'я і життя людей (селі, повені, урагани; тварини, рослини, гриби; екстремальні ситуації та інші об'єкти та явища. Деякі природні небезпеки, через які порушується або ускладнюється

нормальне функціонування органів і систем людини (спека, холод, барометричний тиск, туман, випромінювання, ожеледь тощо).

Небезпеки контактів з незнайомими людьми. Фахівці в області віктимології (науці про поведінку жертви) відзначають, що багато насильників не шкодують зусиль і часу для того, щоб добитись довіри та прихильності дитини. Вони, по суті, психологи, які знають, що потрібно дитині, і пропонують їй те, що вона хоче отримати.

Багато викрадачів і насильників здаються безпечними та доброзичливими. Вони спеціалісти в тому, щоб сподобатися дитині, і приспати її пильність, проявляють винахідливість. Заманюють дитину в безлюдне місце за допомогою різноманітних приводів. Наприклад: «Будь ласка, допоможіть! У мене кішка втекла в підвал ... », «Хочеш подивитися на кошенят? Пішли покажу, вони на горищі», «Хочеш проїхатись з вітерцем? Сідай» тощо. Маленька дитина охоче йде допомагати або приймає пропозицію, але не замислюється про наслідки.

Навчання навичкам безпечної поведінки дітей дошкільного віку О. Кононко розділяє на два періоди. Перший – це діти 3-5 років (молодша і середня група), а другий – діти 5-7 років (старша група) [40].

Перший період – це період засвоєння і збереження знань. У цьому віці у дітей спостерігається підвищена сприйнятливність, вразливість, допитливість. Здійснення роботи з дітьми даного вікового періоду має бути спрямоване на збереження елементарних знань про безпеки і поведінку.

Дитина 4-5 років вже повинна знати адресу свого місця проживання, по можливості номер телефону і, що важливо, уміти по телефону розмовляти, коротко і точно повідомити необхідну інформацію.

На думку Т. Піроженко робота, направлена на освоєння дитиною правил безпечної поведінки має здійснюватися системно і поступово: спочатку зацікавлюємо дітей питаннями безпеки; потім поступово вводимо правила безпеки в життя дітей, показуємо різноманітність їх застосування в

життєвих ситуаціях; вправляємо дошкільників в умінні застосовувати ці правила [63].

Говорячи про другий період, тобто про дітей 5-7 років, варто сказати, що у цьому віці змінюється психологічна позиція дітей: вони уперше починають відчувати себе старшими серед інших дітей в ЗДО, а це в свою чергу свідчить про те, що такі діти вже можуть усвідомлено відповідати за свої вчинки, контролювати свою поведінку, а також інших дітей і людей загалом. Робота з такими дітьми повинна бути направлена на закріплення і систематизацію отриманих знань під час першого вікового періоду, а так само застосування цих знань в повсякденному житті.

Оскільки наше наукове дослідження стосується дітей старшого дошкільного віку, то зазначимо, що основними завданнями в роботі з дітьми старшого дошкільного віку є: формування у дітей знань про обережне поводження з небезпечними предметами в побуті; про обережну поведінку при контактах з незнайомими людьми, про конфліктні ситуації з однолітками; про безпечну поведінку у дворі, на вулиці, дорозі, про правила дорожнього руху; про дбайливе ставлення до природи, про правила безпечної поведінки на природі, про функції організму людини, про особисту гігієну, віруси і мікроби, хвороби і здоров'я.

Ознайомлюючи дітей старшого дошкільного віку з правилами безпечної поведінки, вихователі використовують різні методи і прийоми: словесні (бесіди, ситуації-загадки, «жива розмова», вірші, розповіді, казки); практичні (дидактичну гру, ігри-драматизації, ігрові проблемні ситуації, екскурсії); наочні (ілюстративний матеріал, спостереження, зразок позитивної безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях, мультфільми). Прикладом для дітей слугують літературні твори.

Дієвим та ефективним засобом є дидактична гра. Це і метод навчання, і самостійна діяльність дошкільника, і засіб всебічного розвитку особистості. У грі діти ознайомлюються з джерелами небезпеки в побуті, уточнюють і систематизують дані уявлення; вчаться розрізняти потенційно небезпечні

предмети; формують уявлення про запобіжні засоби і можливі наслідки їх порушення, про способи безпечної поведінки; знайомляться з необхідними діями у разі небезпеки [65].

Сьогодні не можна ігнорувати застосування комп'ютерної техніки, яка дозволяє урізноманітнити освітню діяльність, зробити її цікавою для сучасних дітей, допомагає використати різні способи подачі нового матеріалу. Використання мультимедійних презентацій дає можливість наочно продемонструвати дітям події і явища реальною життя: «Пожежа в лісі», «Хто працює з вогнем», «Тіло», «Убережемо дітей від біди», «Ознайомлення дітей дошкільного віку з правилами дорожнього руху» [65].

Використання мультфільмів також сприяє формуванню у дітей старшого дошкільного віку основ безпечної поведінки на вулиці, вдома, в природі, а також позитивного відношення до чистоти, негативного відношення до неохайності.

Формуванню навичок безпечної поведінки сприяє і зображувальна діяльність (малювання, ліплення, аплікація). Оскільки діти шести років свідомо відображають навколишню дійсність в малюнку, ліпленні, конструюванні.

Але використовуючи всі перераховані засоби слід пам'ятати, що першочерговим завданням формування основ безпеки все-таки є стимулювання розвитку у дітей старшого дошкільного віку самостійності і відповідальності, оскільки безпека не просто сума засвоєних знань, а стиль життя, правильна поведінка в різних ситуаціях.

Забезпечення безпеки життєдіяльності дітей в ЗДО полягає в формуванні у них основних понять про небезпеки, виробітку умінь прогнозувати їх наслідки, правильно оцінювати свої можливості і приймати обґрунтовані рішення безпечної поведінки в різних ситуаціях.

У освітньому напрямі «Особистість дитини» Базового компоненту дошкільної освіти України виокремлено здоров'язбережувальну компетентність, в якій висвітлені знання, які мають бути сформовані:

– Диференціює поняття «безпечне» і «небезпечне», усвідомлює важливість безпеки життєдіяльності (власної та інших людей).

– Знає правила поведінки з незнайомими людьми, орієнтується у правилах поводження з незнайомими предметами та речовинами; пожежної та електробезпеки; користуванні транспортом; в основних знаках дорожнього руху тощо.

– Знає правила безпечного перебування вдома, у закладі дошкільної освіти, на вулиці, на воді, льоду, ігровому, спортивному майданчиках.

– Усвідомлює, до кого можна звернутись за допомогою в різних ситуаціях [10].

Метою парціальної програми «Про себе треба знати, про себе треба дбати» є формування у дітей знань про основи здоров'я та безпеку життєдіяльності, вмінь і навичок раціональної поведінки щодо збереження здоров'я, життя та безпеку особистості в середовищі проживання. Автори програми наголошують на тому, що педагогічний процес у закладі дошкільної освіти, має бути спрямованим на формування в дітей основ безпеки життєдіяльності, передбачає розвиток у них свідомого розуміння і ціннісного ставлення до власного життя і здоров'я; надання дітям знань про можливу небезпеку природного і техногенного характеру (цивільна оборона та надзвичайні ситуації); формування поняття про стихійні явища природи, ознайомлення з причиною їх виникнення, характерними ознаками, негативними наслідками (дитина і природа); стимулювання відчуття небезпеки щодо вогню й електричного струму, формування вміння дотримувати правил протипожежної безпеки (пожежна безпека); прищеплення вміння обережно поводитися з ліками та хімічним речовинами (небезпечні предмети в руках дитини); надання дітям знань про небезпечні для життя людини отруйні рослини (особиста безпека); культивування вміння надавати першу допомогу собі та іншим людям у разі травми, небезпечної ситуації (дитина на вулицях міста); правильно поводитися під час виникнення загрозливих для життя обставин; формування гуманного

ставлення до людей, які потрапили в біду; розвиток упевненості в благополуччі; забезпечення гарного самопочуття дитини, зняття соціального напруження (здоров'я дитини, емоції та конфлікти). Перелічені вище напрями роботи полягають у створенні безпечних умов середовища для життєдіяльності дітей; стимулюванні в них умінь передбачати наслідки власних учинків; виробленні в дітей навичок практичних дій під час виникнення надзвичайних ситуацій [50].

Отже, нами було розглянуто специфіку виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти

1.3. Педагогічні умови виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку

У дошкільному віці з'являються об'єктивні передумови формування у дітей стратегій безпечної поведінки. Л. Тимофєєва називає дошкільний вік періодом первинної соціалізації, засвоєння поведінкових стратегій, які людина буде використовувати надалі [77]. М. Котик [43] основним механізмом здійснення соціалізації називає наслідування, Виготський Л. [19] – ідентифікацію, емпатію, переживання. В. Мухіна зазначає, що поведінка дитини у суспільстві залежатиме від засвоєних норм, еталонів, способів поведінки, характерних для її сім'ї та найближчого оточення [59].

Молодший дошкільник відтворює моделі поведінки, які демонструються значущими дорослими. До кінця дошкільного віку діти, як і раніше, схильні до наслідування, однак у них виникає бажання розібратися, зрозуміти причину, через яку треба чинити саме так. Тому у дошкільному віці необхідне виховання мотивації безпечної поведінки, що базується на механізмах ідентифікації, емпатії, переживання.

О. Каюрова, О. Скокова, Т. Шеховцова відзначають, що при формуванні безпечної поведінки неможливо обійтися без ряду заборон

(дорослі або прямо висловлюють заборони словами «не чіпай», «не можна» або довго і не завжди зрозуміло дають дітям настанови) [39]. Однак якщо заборон буде дуже багато, дитина виявиться не в змозі виконувати їх повністю, і неминуче їх порушуватиме. Будь-яка заборона має бути усвідомлена та прийнята дитиною як соціальна норма, тільки тоді вона стане дійовим регулятором його поведінки. Прямолінійні, декларативні вимоги не вчиняти будь-які дії найчастіше мають зворотній ефект. У той же час, необхідно виділити такі правила поведінки, які діти повинні виконувати беззастережно, оскільки від цього залежить їх здоров'я та безпека (вміння правильно поводитися з деякими предметами, джерела небезпеки, екстремальні ситуації в побуті). Для цього потрібно знайти адекватний спосіб пояснення дітям цих правил, а потім стежити за їх виконанням. Важливо розширювати уявлення дошкільників про небезпечні предмети, явища та ситуації, навчити їх правильно поводитися.

Оскільки діти можуть опинитися в непередбачуваній ситуації без дорослих, необхідно приділяти увагу розвитку у них відповідальності та самостійності, для цього необхідно акцентувати на організацію видів діяльності, які спрямовані на набуття дітьми певних навичок поведінки, досвіду застосування знань на практиці, застосовувати наступні стратегії навчання безпечної поведінки:

- 1) ідентифікувати небезпеки (розпізнавати небезпеки та їх джерела);
- 2) запобігати небезпеці;
- 3) усунути можливі наслідки.

Н. Авдєєва, О. Князєва, Р. Стьоркіна [3], К. Біла [12], Т. Гарнишева [20], Ю. Соколова [72], Л. Тимофєєва [77] пишуть, що стратегії безпечної поведінки мають засвоюватися дитиною через її власний досвід, активну діяльність з урахуванням гри.

В. Гафнер звертає увагу на необхідність вироблення у дошкільників стратегій забезпечення безпечної поведінки в інформаційному середовищі, що протистоять негативному впливу засобів масової інформації на психіку

[22]. Тому сім'я та дошкільний заклад, як найважливіші інститути соціалізації, повинні забезпечити вплив на дітей захищених інформаційних ресурсів. О. Сметанська наголошує на необхідності організації діяльності педагогів та батьків як провідників у світ інформаційних технологій, наставників у виборі комп'ютерних ігор, носіїв інформаційної культури [70]. Медіа-продукт, споживачами якого є дошкільники, повинен сприяти засвоєнню дітьми соціальних, моральних, психологічних, художніх, інтелектуальних аспектів, спонукати до конструктивної поведінки, вмілого та безпечного використання інформації.

Педагогічний вплив щодо формування основ безпеки дошкільників необхідно підбирати з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей дітей, соціокультурних характеристик місця проживання (своєрідність домашніх та побутових умов, соціально-економічної, природної, криміногенної ситуації тощо), властивих даному віковому періоду видів діяльності (особливу увагу слід приділяти грі як провідній діяльності дошкільника).

В. Мошкін виділяє у вихованні безпечної поведінки напрями, подані у таблиці 1.3. [57].

Таблиця 1.3.

Напрями у вихованні безпечної поведінки дошкільників

№	Напрямок	Особливості
1.	Виховання мотивації до безпеки	Здійснюється під впливом стилю виховання. Є внутрішнім регулятором поведінки
2.	Формування системи знань про джерела небезпеки та засобах їх попередження та подолання	Спрямовано на формування цілісної картини світу, розширення кругозору (властивості предметів та явищ, особливості поведінки тварин, правила безпечної взаємодії у соціумі, правила безпечної життєдіяльності, формування інтелектуальної готовності до вирішення нестандартних проблем)

3.	Формування компетенцій безпечної поведінки	Розвиток логічного мислення, гнучкості розумових операцій, здібності переносити отримані знання та досвід у нові ситуації, прогнозувати події та їх наслідки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки
4.	Фізична готовність до подолання небезпечних ситуацій	Розвиток сили, витривалості, гнучкості, швидкості, точності рухів у ході рухової активності під час занять, ігор, режимних моментів, трудової діяльності, творчих видів діяльності (інсценування та драматизація, танці)
5.	Психологічна підготовка до безпечної поведінки (формування якостей особистості, що сприяють подоланню небезпечних ситуацій)	Основний етап психологічної підготовки до безпечної поведінки здійснюється у старшому дошкільному віці та включає напрямки розвитку: планування дій; самоконтролю; довільної регуляції; комунікативних здібностей

Розглянемо методи формування основ безпечної поведінки дошкільників. А. Іванов, розглядаючи методи формування безпечної поведінки, пише, що в цей період важливо, щоб дитина:

- 1) спостерігала приклади безпечної поведінки членів сім'ї та найближчого оточення, іншої дитини;
- 2) сприймала позитивних героїв літератури, мультфільмів;
- 3) брала участь в аналізі природних ситуацій поведінки [37].

На основі цього у дітей формується ставлення до норм, правил, до себе, власної безпеки та безпеки оточуючих. А. Смирнов [71], Р. Стюркіна [75] вважають, що при цьому дуже важливо враховувати життєвий досвід дітей (знання, актуальні потреби, почуття, цінності).

На основі життєвого досвіду дітей можна використовувати метод бесіди, що дозволить уникнути трансляції вже відомих знань чи тих, які поки не є актуальними (незрозумілі через вік, віддалені від реальних умов життя). Грунтуючись на вже наявні у дітей знання, педагог може вибрати адекватну методику роботи з ними (заняття, гра, читання, відео, мультфільм).

Л. Лукіна виділяє словесні, наочні, практичні методи навчання дошкільників безпечній поведінці:

1) навчання словом – головний спосіб ознайомлення з основами безпеки, успішність якого залежить від комунікативних компетенцій педагога (образність, конкретність мови, чіткість формулювання думок тощо);

2) використання чуттєвого досвіду дитини (експериментування);

3) вплив на емоційну сферу (якщо зміст викликає у дитини емоційне ставлення, це сприяє активності дітей у засвоєнні знань (образотворча та конструктивна діяльність);

4) безпосередньо керівництво педагога [53].

В. Шипунова пропонує наступні методи формування основ безпечної поведінки дошкільників [83]:

– метод порівняння;

– метод моделювання ситуацій;

– метод повторення.

Л. Радзівська наголошує на важливості вибору форм організації спільної діяльності дорослих та дітей, самостійної дитячої діяльності щодо формування основ безпечної поведінки [66]. Автор віддає пріоритет формам, що забезпечують пізнавальну, творчу активність дітей, що розвивають здатність діяти у конкретних обставинах на основі наявних знань та досвіду. Тому рекомендує використовувати обговорення ситуацій (реальних, описаних у творах літератури, змодельованих), ігрові, проблемні ситуації, ситуації морального вибору, комунікації, розвивати самостійність дитини, використовувати особистий приклад дорослих. Характерною рисою

дошкільників є спостережливість, саме ця якість є своєрідним способом засвоєння. Формування поведінкових стратегій дітей базується на прикладі дорослих. Водночас, дошкільники можуть спостерігати зневагу батьків правилами особистої безпеки (залишають без нагляду електроприлади, порушують правила експлуатації газового обладнання, переходять дорогу на червоне світло світлофора або в недозволеному місці тощо). В силу того, що життєвий досвід дошкільників обмежений, вони ефективно засвоюють як правильні, так і неправильні дії дорослих. Тому важливо, щоб батьки розуміли, що вимагати від дитини виконання будь-яких правил безпечної поведінки можна, якщо вони самі їх дотримуються.

Оскільки у дошкільників переважають наочно-образне мислення та пам'ять, характерна висока емоційність, для закріплення у свідомості дітей того чи іншого стереотипу поведінки необхідно, щоб педагог спирався на образи та почуття. Образи, з якими знайомлять дошкільників, мають бути емоційно забарвлені. З цією метою К. Біла рекомендує використовувати літературні твори, фольклор, ігри, наочний матеріал сприйняття, у яких обговорюються питання безпечної поведінки чи герої порушують правила безпеки, формується усвідомлення небезпечних ситуацій та формуються навички їх уникнення, подолання [12]. Доцільно використовувати «хвилинки безпеки» для повторення та закріплення зразків безпечної поведінки.

Петров В. вважає, що для формування стратегій безпечної поведінки необхідно щоб у дітей збагачувався досвід вирішення конкретних проблем, що формувалися компетенції безпечної поведінки (синтез знань, досвіду, відносин, проявів особистісних якостей та вміння застосовувати все це в різних ситуаціях), що визначають здатність і готовність до ефективної та продуктивної діяльності в різних соціально значущих ситуаціях [62].

З цією метою необхідно створювати спеціальні освітні ситуації – цілеспрямоване конструювання чи використання природної ситуації, що виникла в групах дитячого садка для вирішення освітніх завдань у той момент, коли діти найбільш схильні до сприйняття соціального досвіду.

Освітні ситуації стають для дошкільників як способом осмислення досвіду поведінки, так і джерелом особистого досвіду. Основними джерелами досвіду дошкільників виступають предметна діяльність, вирішення практичних завдань, спілкування.

Розглянемо структуру освітньої ситуації, що моделює безпечну поведінку дошкільників (Таблиця 1.4).

Таблиця 1.4.

Структура освітньої ситуації, що моделює безпечну поведінку дошкільників

№	Компонент	Зміст
1.	Мотиваційно-орієнтовний	Актуалізація особистісних мотивів дітей, формування уявлень про важливість безпечної поведінки, мотивації безпечної поведінки
2.	Пошуковий	Формування навичок планування, аналізу ситуацій, вибору способів діяльності
3.	Практичний	Створення умови для систематизації досвіду безпечної поведінки, актуалізації особистісних якостей, необхідних для вирішення ситуації, формування вміння порівнювати, зіставляти факти, аналізувати події, виявляти причинно-наслідкові зв'язки
4.	Рефлексивно-оцінний	Формування вміння оцінювати свої дії з точки зору ефективності, доцільності

Л. Тимофєєва надає великого значення створенню наступних видів освітніх ситуацій:

1) ігрові (спрямовані на формування в ході гри певних моделей поведінки, наприклад, у громадських місцях, на природних об'єктах);

2) комунікативні (спрямовані на формування навичок комунікації, протистояння вербальній агресії, психологічному тиску) [77].

3. Дмитрієнко рекомендує формування наступних особливостей поведінки дошкільнят:

1) правила поведінки встановлюють дорослі, з віком людина зможе сама встановлювати правила своєї поведінки, але поки що вона підпорядковується батькам;

2) щоб батьки могли допомогти своїй дитині, вона не повинна від них нічого приховувати, якщо дитина щось триматиме в таємниці, то батьки не зможуть допомогти;

3) знання своїх основних даних;

4) діти повинні знати, що на вулиці не можна розмовляти з незнайомцями, брати у них подарунки, йти з ними, запрошувати до себе додому (наприклад, щоб їм допомогти);

5) діти повинні розуміти відмінності неадекватної поведінки людей, що знаходяться під впливом алкоголю, наркотичних речовин;

6) діти повинні знати про основні небезпеки на вулиці (хворих тварин, транспорті, шприцах, що лежать тощо);

7) діти повинні знати правила пожежної безпеки, телефон пожежної служби;

8) діти повинні знати правила поведінки вдома, безпеки поводження з побутовими приладами, неприпустимість самостійного використання деяких приладів, гострих, ріжучих предметів, побутової хімії та ліків;

9) знання загальноприйнятих норм поведінки для охорони життя та здоров'я людини;

10) вміння розпізнати та оцінювати небезпеки навколишнього середовища;

11) здійснення усвідомлених дій у нестандартній обстановці;

12) розвиток самостійності та відповідальності за свою поведінку та вчинки [29].

Показниками сформованості у дошкільників основ безпечної поведінки В. Шипунова вважає:

1) відсутність нещасних випадків із дітьми;

2) здатність застосувати правила техніки безпеки, вміння та навички правильної поведінки в екстремальних ситуаціях [83].

Основи безпечної поведінки закладаються у сім'ї. Саме під час сімейного виховання формується світоглядна, моральна та психологічна готовність до подолання небезпеки, ефективність якої багато в чому залежить від компетентності батьків у цьому питанні.

У вирішенні питання безпеки дитини не останню роль відіграють її батьки, які зобов'язані бути еталоном і прикладом для неї. Дитячий садок і сім'я мають дотримуватися принципу єдності вимог. Починаючи роботу з дітьми з навчання їх безпечній поведінці, вихователю потрібно визначити готовність батьків до співпраці з дитячим садком та рівень обізнаності батьків у цьому питанні. Для цього слід провести анкетування і на підставі отриманих результатів будувати роботу з батьками.

Важливо домогтися від батьків розуміння того, що не можна вимагати від дитини виконання будь-якого правила поведінки, якщо вони самі не завжди його дотримуються. Їх особлива батьківська відповідальність полягає в тому, щоб удома було якомога менше небезпечних ситуацій.

Л. Алексєєва [6], В. Захаревич [36], Г. Кирилів [41], Т. Панченко [64] зазначають, що поведінкові стратегії безпечної поведінки у дошкільників формуються ефективно за умови співпраці педагогів та батьків. Дуже важливо визначити чітку стратегію співробітництва, сформулювати завдання педагогічної взаємодії з батьками з питань формування у дітей основ безпечної поведінки:

- 1) включення особистої безпеки до ціннісних орієнтацій членів сім'ї;
- 2) забезпечення безпечних умов для дитини вдома;
- 3) підвищення компетентності батьків з питань безпеки дітей (психологічних, педагогічних, правових, медичних);
- 4) формування у батьків практичних навичок виховання особистої безпеки дітей.

Розглянемо напрями роботи з батьками з питань формування основ безпечної поведінки дошкільників (Таблиця 1.5.).

Таблиця 1.5.

Напрями роботи з батьками з питань формування основ безпечної поведінки дошкільників

№	Напрями роботи з батьками	Передбачуваний результат
1.	Ознайомлення із передовим досвідом сімейного виховання з питань формування безпечної поведінки дітей	Спосіб життя сім'ї, який відповідає нормам безпечної поведінки дітей
2.	Фактори, що впливають на фізичне здоров'я дитини	Емоційний комфорт, повноцінне харчування, загартування, оптимальний руховий режим, дія природних факторів, чинників, що завдають непоправної шкоди здоров'ю дитини
3.	Орієнтування батьків на спільну з дитиною діяльність з безпечної поведінки	Читання літератури, перегляд відповідних роликів, фільмів, інтернет-ресурсів
4.	Знайомство батьків із формами роботи з особистої безпеки, реалізованими в закладі дошкільної освіти	Відвідування дітьми гуртків, які навчають навичкам безпечної поведінки
5.	Орієнтування батьків на формування у дітей фізичної готовності до подолання несприятливих ситуацій	Формування у дитини позитивного ставлення до спорту, звички виконувати ранкову гімнастику, використовувати активний відпочинок (рухливі ігри, прогулянки до парку або ліс), спортивний інвентар (лижі,

		ковзани, м'яч, скакалка, велосипед)
6.	Педагогічне просвітництво батьків про необхідність створення сприятливих та безпечних умов перебування дітей на вулиці та вдома	Організація побуту дітей, дотримуючись правил техніки безпеки
7.	Залучення батьків до активного відпочинку з дітьми	Формування у дітей навичок безпечної поведінки під час відпочинку
8.	Спонування батьків на особистому прикладі демонструвати дітям дотримання правил безпечної поведінки	Можливість транслювати модель поведінки референтного дорослого
9.	Залучення батьків до участі у спільних з дітьми заходах, присвячених безпечній поведінці	

Реалізація напрямків роботи з батьками з питань формування основ безпечної поведінки дошкільників може здійснюватися в різних формах:

- 1) індивідуальні чи групові консультації;
- 2) батьківські збори;
- 3) розміщення інформації на інформаційних стендах, сайті закладу дошкільної освіти;
- 4) використання ресурсів медіатеки;
- 5) поширення пам'яток, буклетів, проведення спортивних свят;
- 6) проведення заходів (змагань, конкурсів, днів відкритих дверей, лекцій, семінарів, семінарів-практикумів, майстер-класів).

Тобто необхідно спрямовувати діяльність батьків у русло, відповідне завданням змісту освітньої роботи у ЗДО. Між вимогами, що висуваються дітям у дошкільному закладі та вдома, має бути наступність. Формування поведінкових стратегій дітей базується на прикладі дорослих. Важливо, щоб

батьки розуміли, що вимагати від дитини виконання будь-яких правил безпечної поведінки можна, якщо вони самі їм слідують.

Також педагогічний супровід формування основ безпечної поведінки дошкільників включає створення безпечного середовища у закладі.

Предметно-розвивальне середовище має включати:

- 1) куточок безпеки;
- 2) дидактичні ігри;
- 3) настільні ігри (лото);
- 4) ілюстрований матеріал;
- 5) книжковий куточок;
- 6) наочну інформацію для батьків.

Створюючи розвивальний простір у ЗДО, варто дотримуватися принципів безпеки, урахування закономірностей розвитку дітей, раціональності, динамічності, активності, комфортності кожної дитини, позитивного емоційного навантаження.

Н. Сорокіна вважає, що збагачення предметно-розвивального середовища групи продуктами інформаційних технологій може зробити освітній процес для старших дошкільників містким, видовищним, комфортним за допомогою використання інтерактивних іграшок, мультимедійного обладнання, комп'ютерної техніки [73].

Таким чином, педагогічний супровід поведінкових стратегій дитини дошкільного віку має ґрунтуватися на вікових особливостях дошкільників: спостережливості, наочно-образному пізнанні дійсності, емоційності та вразливості. Це необхідно враховувати при організації предметно-просторового середовища у ЗДО, виборі форм роботи. Дорослі, що оточують дошкільників, повинні демонструвати їм правильні стратегії безпечної поведінки, формувати відповідальне ставлення до особистої та суспільної безпеки, досвід безпечної життєдіяльності, навички піклування про безпеку.

Висновок до розділу 1

Безпечна поведінка являє собою попередження потенційної небезпеки, охорону життя та здоров'я дітей, захист від екологічних катастроф, тероризму, інформаційну та побутову безпеку.

Особливість виховання безпечної поведінки у дітей залежить від їх вікових (підвищена рухова активність, довірливість, безпосередність, емоційність, наслідуваність, навіюваність) та індивідуальних особливостей розвитку на різних етапах дошкільного дитинства.

Дошкільний вік є сензитивним періодом для формування основ безпечної поведінки. Для того, щоб поведінка дошкільника була безпечною, він повинен знати потенційно небезпечні ситуації, мати суб'єктне ціннісне ставлення до збереження безпеки, вміти керувати своєю поведінкою. Безпечна поведінка дошкільника дозволяє передбачати небезпеку; за можливості уникати; за необхідності діяти.

Психолого-педагогічний супровід поведінкових стратегій дитини дошкільного віку має ґрунтуватися на вікових особливостях дошкільників: спостережливості, наочно-образному пізнанні дійсності, емоційності та вразливості. Це необхідно враховувати при організації предметно-просторового середовища у ЗДО, виборі форм роботи. Дорослі, що оточують дошкільників, повинні демонструвати їм правильні стратегії безпечної поведінки, формувати відповідальне ставлення до особистої та суспільної безпеки, досвід безпечної життєдіяльності, навички піклування про безпеку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Визначення рівнів вихованості безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку

Експериментальне дослідження було організовано і проведено на базі Глухівського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) «Ромашка» Глухівської міської ради Сумської області. У дослідженні брали участь 2 старші групи дітей 6-го року життя (22 дитини в експериментальній і 24 дитини – контрольній групах, надалі ЕГ та КГ) (Додаток А).

Дослідження проводилося у три послідовні та взаємопов'язані етапи. На першому (констатувальному) етапі дослідження ми вивчали рівень вихованості безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку в обох групах (ЕГ та КГ), в ході якого застосовували такі методи: педагогічний експеримент, педагогічне спостереження, бесіда.

Другий етап дослідження (формувальний) полягав у розробці системи роботи з виховання безпечної поведінки у старших дошкільників. Цей етап передбачав підбір та впровадження у практичну діяльність системи створених педагогічних умов, які сприяють вихованню безпечної поведінки.

Третій етап дослідження передбачав проведення контрольного обстеження з метою виявлення ефективності запропонованих і впроваджених нами педагогічних умов, розробка практичних рекомендацій щодо виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Критерії являють собою сукупність показників, які дозволяють виділити певне явище із числа подібних, характеризують його якомога повно. Варто зазначити, що один показник, окремо взятий, не може об'єктивно відобразити рівень вихованості досліджуваного явища. Повинна бути достатня кількість показників, щоб охопити всі аспекти вихованості безпечної поведінки у старшого дошкільного віку.

Завдяки, здійсненому аналізу психолого-педагогічної літератури для виявлення рівня вихованості безпечної поведінки у дітей старшого

дошкільного віку нами були розроблені наступні критерії: когнітивний, мотиваційний і поведінковий.

Визначені критерії розкриваються через показники, відповідно до яких ми виділяємо високий, середній та низький рівні їх розвитку. Кожний етап дослідження було спрямовано на визначення рівня вихованості певного критерію безпечної поведінки за допомогою спеціально підібраних діагностичних методик. Розроблені критерії, показники та рівні вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку занесено до таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії, показники та рівні вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники		
	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Когнітивний	Дитина знає більшість правил безпечної поведінки, може самостійно їх відтворити, розуміє їх суть, може пояснити	Дитина знає більшість правил безпечної поведінки на рівні відтворення	Дитина має окремі несистематизовані уявлення про безпечну поведінку на рівні впізнавання
	У більшості випадків здатна детально охарактеризувати розвиток небезпечної ситуації, її наслідки	За допомогою педагога може уявити розвиток небезпечної ситуації, але без деталей, не може аргументувати свою думку	Не здатна уявити варіанти розвитку небезпечної ситуації, її наслідки
	Чітко розрізняє реальні та уявні ситуації	У більшості випадків розрізняє реальні та уявні ситуації	У більшості випадків не розрізняє реальні та уявні ситуації
Мотиваційний	Дитина має розвинуту мотивацію безпечної поведінки, здатна оцінювати свою діяльність з погляду своєї безпеки	Мотивація безпечної поведінки проявляється ситуативно, час від часу	Мотивація безпечної поведінки не виражена
	Чітко розрізняє схвалені і не схвалені дорослими, дії, розуміє, що робити не можна, прагне правильно виконувати дозволені дії	У більшості випадків розрізняє схвалені і не схвалені дорослими дії, розуміє, що робити не	Не виділяє окремі дії, які не схвалені дорослими

		можна	
Поведінковий	Дитина завжди орієнтована на вибір безпечних способів діяльності	Дитина частіше орієнтована на вибір безпечних способів діяльності	Дитина не орієнтована на вибір безпечних способів діяльності
	Навіть без видимого контролю дорослих дії переважно визначаються правилами безпечної поведінки	При наявності зовнішнього контролю дії переважно визначаються правилами безпечної поведінки	Дії визначаються миттєвими бажаннями та потребами
	Здійснює маніпулювання об'єктами безпечно	Найчастіше здійснює маніпулювання об'єктами безпечно, ніж небезпечно	Засвоєні навички безпечного використання окремих об'єктів
	Правильно вибирає дії по ситуації	Знає, як діяти в проблемній ситуації, але не завжди може застосувати знання	Діє неадекватно в проблемній ситуації або не діє
	Незалежно від зовнішнього контролю дії визначаються загальноприйнятими нормами та правилами поведінки	Найчастіше здійснює маніпулювання об'єктами безпечно	Засвоєні навички безпечного використання тільки окремих об'єктів
	У більшості випадків здійснює дії безпечно	Найчастіше здійснює дії безпечно	Безпечно здійснює окремі дії
	Рухові здібності дитини, що забезпечують можливість виходу з небезпечних ситуацій (сила, витривалість, гнучкість, швидкість, точність рухів) відповідають віковим нормам	Рухові здібності дитини, що забезпечують можливість виходу з небезпечних ситуацій (сила, витривалість, гнучкість, швидкість, точність рухів) частково відповідають віковим нормам	Рухові здібності дитини, що забезпечують можливість виходу з небезпечних ситуацій (сила, витривалість, гнучкість, швидкість, точність рухів) не відповідають віковим нормам

Комплексна робота передбачала:

1) проведення опитування батьків за допомогою методу анкети з метою оцінення актуальності проблеми безпеки життя і здоров'я дітей та доцільності проведення спеціально організованої освітньої діяльності по даній темі в ЗДО.

2) проведення діагностики з метою виявлення рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників.

Анкетування батьків дало змогу визначити рівень знань батьків про безпечну поведінку. Запропоновані питання анкети (див. додаток Б) були спрямовані на визначення обізнаності батьків з питань виховання дітей безпечної поведінці.

Усього в анкетуванні взяло участь 10 батьків ЗДО «Ромашка». Аналіз анкет дозволяє констатувати наступне. Батьки розуміють, що таке безпечна поведінка. Одностайні в тому, що всі правила безпечної поведінки є важливими. Майже всі батьки відповіли, що ознайомлюють дітей із правилами особистої безпеки, проводячи лише бесіди. Вважають, що не обов'язково дитині знати інформацію про себе, батьків, номери телефонів служб порятунку. Деякі взагалі відпускають дітей гуляти самих. Формуючи навички безпечної поведінки у дітей, батьки діють шляхом прямих заборон. Не завжди дотримуються правил безпечної поведінки та невпевнені в тому, чи засвоїли їх діти.

Отже, підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що батьки розуміють, що таке безпечна поведінка, але ставлення у них до цього формальне, і цьому питанню не приділяють належної уваги. І вже по закінченню анкетування, ми дізналися, що батьки готові брати участь в обговоренні питань безпеки життя і здоров'я дітей, а також підтримувати і закріплювати навички безпечної поведінки у дітей поза дошкільним закладом.

У процесі діагностики рівня вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку нами застосовувалася методика вивчення здатності дитини до здійснення безпечної поведінки Н. Авдєєвої (Додаток В), метою якої є вивчення рівня знань дітей про способи безпечної поведінки, сформованості ціннісного ставлення до збереження безпеки, умінь застосовувати знання способів безпечної поведінки.

Знання свого статусу, деяких джерел небезпеки, небезпечних ситуацій, суб'єктне ціннісне ставлення до збереження безпеки вивчаються вихователем у ході спостереження за діяльністю та поведінкою дітей і визначає

підсумковий рівень розуміння та вираження своїх емоційних станів. Вміння застосовувати знання способів безпечної поведінки вивчаються не тільки у ході спостереження, а й під час спеціально організованих сюжетно-рольових ігор, у яких дитина:

- 1) вибирає стратегію поведінки;
- 2) вибирає спосіб діяльності з урахуванням правил безпечної поведінки;
- 3) стикається з проблемною ситуацією;
- 4) виявляється у ситуації, що вимагає звернення до дорослих за допомогою; виявляється в ситуації спілкування з незнайомою людиною на вулиці.

Результати, отримані в ході вивчення вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за когнітивним критерієм, наочно представлені в таблиці 2.2 і на рисунку 2.1.

Таблиця 2.2

Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за когнітивним критерієм

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	14%	50%	36%
Контрольна	8%	50%	42%

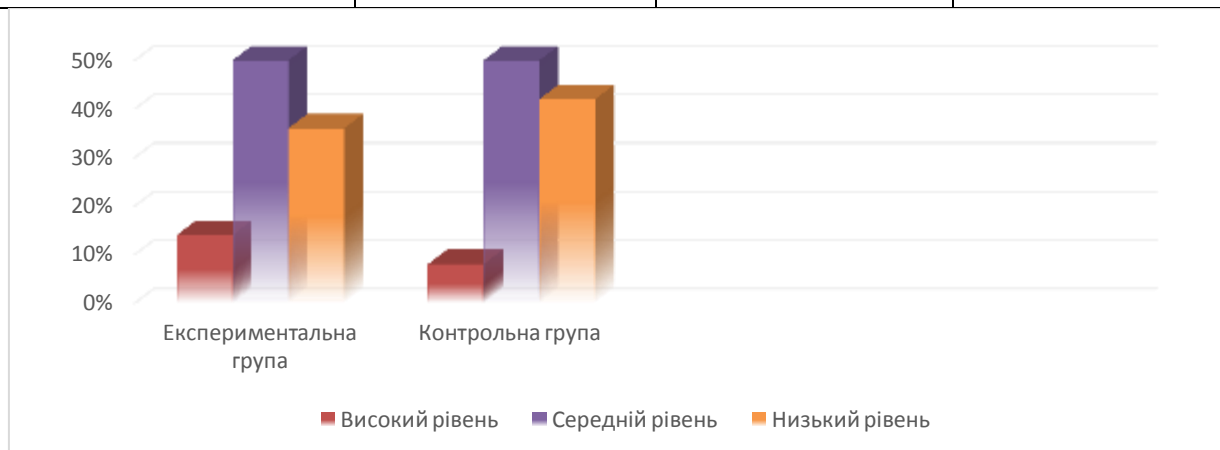

Рис. 2.1 Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за когнітивним критерієм

В результаті діагностики ми встановили, що: високий рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за когнітивним критерієм мають 14% дітей ЕГ та 8% – КГ. Ці діти знають більшість правил безпечної поведінки, можуть самостійно їх відтворити та пояснити. Найчастіше вони детально охарактеризовували розвиток небезпечної ситуації, її наслідки, чітко розрізняли реальні та уявлювані ситуації.

Середній рівень – 50% дітей ЕГ та 50% – КГ. У цій категорії діти знають більшість правил безпечної поведінки на рівні відтворення, за допомогою педагога уявляли розвиток небезпечної ситуації, але без деталей та аргументації власної думки. У більшості випадків розрізняли реальні та уявлювані ситуації.

У 36% дітей ЕГ та 42% – КГ знання про джерела небезпеки, небезпечні ситуації, засоби їх попередження та подолання знаходяться на низькому рівні. Діти мають окремі несистематизовані уявлення про безпечну поведінку на рівні впізнавання, не здатні уявити варіанти розвитку небезпечної ситуації, її наслідки, в більшості випадків не розрізняють реальні та уявні ситуації. Тобто більшість дошкільників мають середній та низький рівні знань про джерела небезпеки, небезпечні ситуації, засоби їх попередження та подолання.

Результати, отримані в ході вивчення вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за мотиваційним критерієм, наочно представлені в таблиці 2.3 і на рисунку 2.2.

Таблиця 2.3

Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за мотиваційним критерієм

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	-	45%	55%

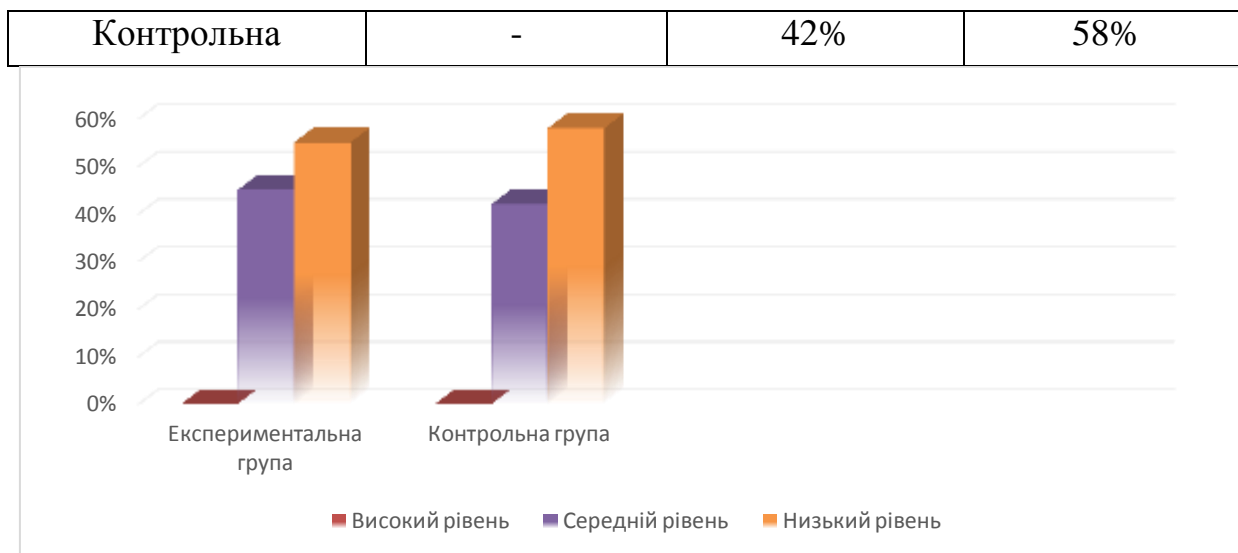

Рис. 2.2 Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за мотиваційним критерієм

Дітей із високим рівнем вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за мотиваційним критерієм не виявлено. У 45% дітей ЕГ та 42% – КГ суб’єктне ціннісне ставлення до збереження безпеки знаходиться на середньому рівні. У цих дітей мотивація безпечної поведінки проявляється ситуативно, час від часу, в більшості випадків вони розрізняли схвалювані та не схвалені дорослими дії, розуміли, що робити не можна.

Низький рівень – 55% дітей ЕГ та 58% – КГ. У дітей цієї групи мотивація безпечної поведінки не виражена, вони не виділяли дії, які не схвалені дорослими. Тобто більшість дошкільників має низький рівень вихованості безпечної поведінки за мотиваційним критерієм.

Результати, отримані в ході вивчення вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за поведінковим критерієм, занесені до таблиці 2.4 і графічно представлені на рисунку 2.3.

Таблиця 2.4

Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за поведінковим критерієм

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	27%	41%	32%

Контрольна	33%	46%	21%
------------	-----	-----	-----

В результаті діагностики, ми встановили, що високий рівень мають 27% дітей ЕГ та 33% – КГ. Діти цієї групи завжди були орієнтовані на вибір безпечних способів діяльності, без видимого контролю дорослих. Дії дітей переважно визначалися правилами безпечної поведінки. Діти здійснювали маніпулювання об'єктами безпечно, правильно вибирали події щодо ситуації. У більшості випадків здійснювали дії безпечно. Рухові здібності дітей, що забезпечують можливість виходу з небезпечних ситуацій (сила, витривалість, гнучкість, швидкість, точність рухів) відповідають віковим нормам.

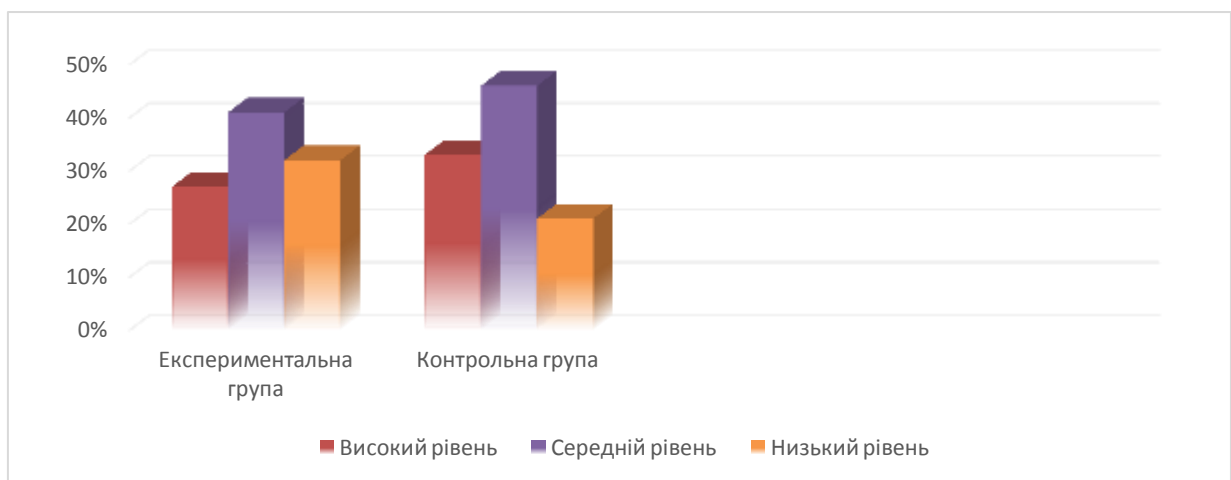

Рис. 2.3 Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за поведінковим критерієм

41% дітей ЕГ та 46% – КГ використовують безпечні стратегії поведінки на середньому рівні. Діти частіше орієнтовані на вибір безпечних способів діяльності. За наявності зовнішнього контролю дії переважно визначалися правилами безпечної поведінки. Здійснювали маніпулювання об'єктами безпечно, ніж небезпечно, знали, як діяти у проблемній ситуації, але не завжди могли застосувати знання. Рухові здібності дітей, що забезпечують можливість виходу з небезпечних ситуацій (сила, витривалість, гнучкість, швидкість, точність рухів) частково відповідають віковим нормам.

32% дітей ЕГ та 21% – КГ використовують безпечні стратегії поведінки на низькому рівні. Діти не були орієнтовані на вибір безпечних способів діяльності. Їх дії визначалися миттєвими бажаннями та потребами, діяли

неадекватно у проблемній ситуації або не діяли взагалі. У дітей цієї групи освоєно навички безпечного використання окремих об'єктів та окремих дій. Їхні рухові здібності, що забезпечують можливість виходу з небезпечних ситуацій (сила, витривалість, гнучкість, швидкість, точність рухів) не відповідають віковим нормам. Тобто більшість дошкільників використовують безпечні стратегії поведінки на низькому рівні.

Таким чином, проаналізувавши та підсумувавши отримані вище дані, ми вивели загальні результати, щодо рівня вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту. Результати проведеної роботи, отримані в експериментальній та контрольній групах, відображено в таблиці 2.5 та рисунку 2.4.

Таблиця 2.5

**Загальний рівень вихованості безпечної поведінки
у дітей старшого дошкільного віку (констатувальний експеримент)**

Групи	Рівні вихованості		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна група	14 %	45 %	41 %
Контрольна група	14 %	46 %	40 %

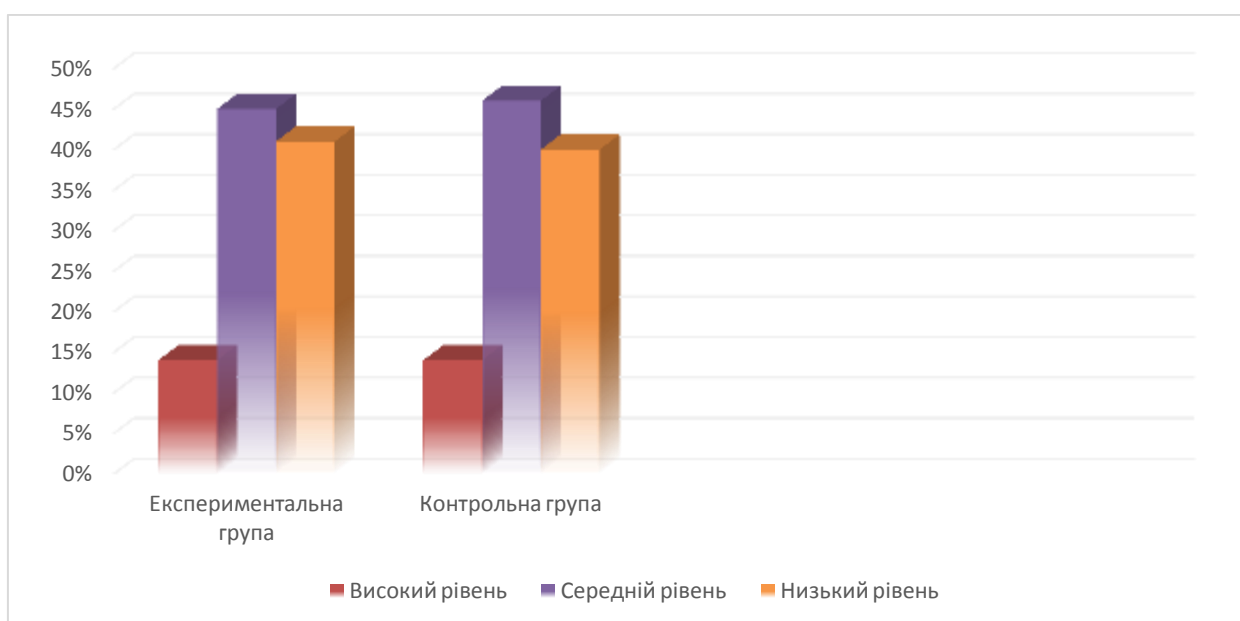

Рис. 2.4 Загальний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі дослідження

У результаті проведеної роботи та аналізу даних ми отримали результати щодо загального рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників, відповідно: високий рівень виявлено у 14% дітей (ЕГ) та 14% (КГ), середній – 45% дітей (ЕГ) та 46% (КГ), низький – 41% дітей (ЕГ) та 40% (КГ).

Високий рівень вихованості безпечної поведінки виявлено у 14 % (ЕГ) і 14% (КГ) дітей старшого дошкільного віку. Діти високого рівня добре орієнтуються у навколишньому середовищі та можуть виділити небезпечні чинники в ньому; вміють оцінювати небезпечні ситуації, їх наслідки та шляхи уникнення; мають достатні уявлення про дії щодо подолання небезпечних ситуацій; дотримуються правил збереження здоров'я та життя, самостійно знаходять безконфліктні форми спілкування; вміють і знають як чинити опір негативним впливам соціального середовища в межах своїх вікових можливостей.

45% (ЕГ) і 46 % (КГ) дітей продемонстрували середній рівень вихованості безпечної поведінки. Це діти, які не дуже добре орієнтуються у навколишньому середовищі та не завжди виділяють небезпечні чинники в ньому; не завжди усвідомлюють наслідки небезпечних ситуацій та шляхи їх уникнення; мають поверхові уявлення про дії щодо подолання небезпечних ситуацій; не завжди дотримуються правил збереження життя й здоров'я і часом лише за допомогою дорослих знаходять безконфліктні форми спілкування; іноді не здатні чинити опір негативним впливам соціального середовища.

На низькому рівні вихованості безпечної поведінки перебували 41% (ЕГ) і 40% (КГ) дітей старшого дошкільного віку. Це респонденти, які не орієнтуються у навколишньому середовищі та не здатні виділяти небезпечні чинники в ньому; не вміють оцінювати небезпечні ситуації, не усвідомлюють

їх наслідки та шляхи їх уникнення; не мають уявлень про дії щодо подолання небезпечних ситуацій; не дотримуються правил збереження життя й здоров'я і без допомоги дорослих не знаходять безконфліктних форм спілкування; не здатні чинити опір негативним впливам соціального середовища.

Таким чином, проаналізувавши всі отримані результати, ми можемо відзначити, що вихідний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей експериментальної та контрольної груп на початку формувального етапу дослідження був приблизно однаковим.

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави говорити про необхідність підвищення ефективності процесу виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Впровадження педагогічних умов виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку

З метою підвищення рівня вихованості безпечної поведінки в старших дошкільників на формувальному етапі нами були реалізовані наступні педагогічні умови:

- створення педагогом спеціального розвивального середовища в умовах ЗДО;*
- добір методів та засобів, які спрямовані на формування безпечної поведінки в дітей;*
- реалізація конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців;*
- урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей дошкільного віку.*

Перевірка дієвості педагогічних умов було провідним завданням формувального етапу експериментального дослідження. Коротко опишемо зміст роботи другого етапу.

Створення спеціального розвивального середовища в умовах ЗДО. В осередку для сюжетно-рольових ігор ми розмістили атрибути для організації таких ігор: «Лікарня», «Магазин», «Школа», «Служба порятунку», «Поліція», «Водії», макети та предметно-ігрові фони (лікарня з кабінетами медичних спеціалістів, прилавок магазину з різними товарами, макет-карта «На вулицях нашого міста», тощо).

Навчати дітей дотримуватися правил техніки безпеки можна і в будівельно конструкторських іграх. Тут ми використали достатню кількість різноманітного обладнання: дерев'яні, металеві, пластмасові конструктори, нетрадиційні і допоміжні матеріали, модульні та великогабаритні системи, а також атрибутику, що використовується з метою охорони життя справжніх будівельників, ремонтників – каска, жилет яскравого кольору, попереджувальні знаки.

Особливо корисними для ознайомлення з правилами безпечної поведінки в докільці виявилися дидактичні ігри: «Безпечне – небезпечне», «Їстівне – неїстівне», «Безпечна дорога додому», «Корисне – некорисне», «Що зайве?», «Вгадай, який знак» та інші.

Куточок книги ми доповнили художньою літературою з виховання безпечної поведінки. Вона водночас є джерелом знань і описує досвід взаємодії героїв з навколишнім. Художнє слово завжди змушує дитину задуматися над представленою проблемною ситуацією, відчуті її і оцінити вчинки героїв. Для цього ми використали твори різних жанрів: казки, оповідання, вірші, загадки, прислів'я (Л. Толстой «Пожежні собаки», С. Маршак «Пожежа», «Розповідь про невідомого героя», «Кицин дім», «Колобок», «Пригоди Буратіно», «Троє поросят», «Червона Шапочка», «Вовк і семеро козенят», «Гуси-лебеді», «Маша і ведмідь», «Котик та півник», «Сестричка Оленка і братик Іванко»). Ілюстрації книжок також були засобом залучення дошкільників до основ безпечної поведінки.

В осередку ігор-драматизацій та театралізованої діяльності ми розмістили матеріали за змістом художніх творів (різні види театрів,

декорації, костюми та їхні елементи) у яких головні герої опиняються у небезпечних ситуаціях.

У фізкультурно-оздоровчому осередку, ми розмістили обладнання для розвитку основних рухових і фізичних якостей (м'ячі, дуги, плигавки, кеглі лави, колоди, кубики), рухливих та спортивних ігор (баскетбольне кільце, кільцекид, бадмінтон, кеглі). Вправляючись в різноманітних фізичних вправах, діти водночас ознайомлювалися з технікою їх безпечного виконання.

Природознавчий осередок вміщує постійні та сезонні об'єкти природи, предмети догляду за ними відповідно до віку дітей. Ми приділили увагу тому, щоб наповнення природознавчого осередка не заподіявало шкоди здоров'ю дітей. Рослини помістили на спеціально облаштованих полицках; для тварин виготовили помешкання. Під час спостереження за об'єктами природи, діти розуміли їх взаємозалежність та навчалися безпечної поведінки з ними. У природному осередку також розташували матеріали про стихійні лиха (ураган, повінь, спека тощо), які періодично змінювали. Діти ознайомлювалися з тим, як вчиняти в таких ситуаціях.

Осередок самопізнання сприяв збагаченню уявлень про власне тіло та організм, у ньому ми розмістили ростомір, дзеркало, предмети особистої гігієни, ваги, друковані матеріали, що допомагають закладати культурно-гігієнічні навички.

У груповій кімнаті ми передбачили місце для осередку відпочинку та усамітнення з метою забезпечення психологічного комфорту для кожної дитини. Осередок, у якому знаходилися м'які меблі, дитячі іграшки, був відокремлений ширмою. Цим самим були створені умови, що надавали дітям можливість відпочити, заспокоїтися, подолати негативні емоції та агресію, довірити педагогові свої переживання, разом вирішити конфліктну ситуацію.

Особливо вдалим виявився осередок з безпеки життєдіяльності. Він розміщував штучні зразки засобів з надання першої медичної допомоги, персонального захисту, пожежогасіння; інформаційні матеріали про правила

поведінки у звичних та екстремальних ситуаціях; тематичні міні-стенди: «Правильно мий руки», «Домашня стоматологія», «Як подолати мікробів» тощо. Всі ці засоби впливали на виховання самостійності, дисциплінованості, відповідальності, небайдужості до власного здоров'я у дітей старшого дошкільного віку.

Наступна педагогічна умова – *реалізація конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання безпечної поведінки вихованців* передбачала організацію партнерської взаємодії освітнього закладу і батьків дітей з метою реалізації спільної виховної мети – виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку та попередню просвітницьку роботу з педагогічним колективом ЗДО.

Коли батьки віддають доньку або сина до дитячого садка, вони довіряють педагогам найцінніше. Вихователі несуть велику відповідальність – оберігати життя і здоров'я дитини, а не лише розвивати, виховувати, навчати. Отже, кожний працівник закладу дошкільної освіти має володіти основними знаннями та вміннями з безпеки життєдіяльності: знати правила поведінки у небезпечних ситуаціях, чинники можливих ризиків у довкіллі, вміти надавати першу медичну допомогу тощо. Для підвищення професійної майстерності педагогів та інших працівників із цього питання нами була проведена системна робота у таких чотирьох напрямках.

1. Ознайомлення педагогів з нормативно-правовим забезпеченням з охорони життєдіяльності дітей:

– вивчення базових документів: Закону України «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти, Державної національної програми «Освіта: Україна XXI століття», Конвенції ООН «Про права дитини», Закону України «Про охорону праці», Закону України «Про пожежну безпеку», Закону України «Про правові засади цивільного захисту», Закону України «Про охорону дитинства», Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»;

- проведення зустрічей з працівниками патрульної поліції, представниками ДСНС, лікарем-токсикологом, практичним психологом;
- проведення семінару «Забезпечення права дитини на охорону здоров'я, здорового способу життя через створення умов безпечного їх утримання».

2. Організація практичної роботи педагогів ЗДО з підготовки навчальної бази:

- аналіз методичної літератури з проблем ОБЖД;
- створення каталогу з цієї теми;
- створення перспективного плану роботи відповідно до вимог Базового компонента та чинних програм;
- виготовлення таблиць і розробка дидактичних ігор.

3. Поділитися досвідом на семінарах-практикумах, засіданнях творчої групи, відкритих заняттях.

4. Організація взаємодії педагогів ЗДО з родинами вихованців:

- проведення консультацій, бесід;
- анкетування батьків і дітей;
- оформлення стендів допоміжної інформації.

Орієнтовний перелік заходів

Педагогічні ради: «Створення безпечних умов для дітей у ЗДО», «Заходи з профілактики дитячого травматизму».

Інструктажі з техніки безпеки: «Правила безпечної поведінки на ігровому майданчику», «Дотримання техніки безпеки під час занять з фізкультури», «Дотримання правил безпечної поведінки під час прогулянки».

Консультації: «Як уникати конфліктів».

Семінари: «Ознайомлення дошкільнят з правилами безпечної поведінки у природі», «Виховання ціннісного ставлення дітей до власного життя і здоров'я засобами художнього слова».

Семінар-практикум «Формування навичок безпеки життєдіяльності на заняттях з фізкультури».

Практичний тренінг «Евакуація дітей та працівників з приміщень ЗДО»

Майстер-клас «Правила надання першої медичної допомоги дітям».

Робота творчої лабораторії «Розроблення та виготовлення наочного дидактичного матеріалу для дітей з питань техніки безпеки».

Обмін досвідом: взаємовідвідування вихователями різних форм роботи з дітьми.

Інтерактивна ділова гра «Щоб людське життя оберігати – знання й уміння треба мати».

Налагодження взаємодії з представниками служб порятунку, цивільної оборони: спільні наради, творчі зустрічі, вечори запитань та відповідей тощо.

Обговорення новинок педагогічної літератури та підготовка власних публікацій у фахових періодичних виданнях за визначеною проблематикою.

Розроблення методичних рекомендацій: «Основні підходи до формування навичок безпечної поведінки у дітей у побутових ситуаціях», «Орієнтовне планування освітньої роботи з дітьми різних вікових груп з основ безпеки життєдіяльності».

Оформлення санітарних бюлетенів «Перша медична допомога у разі травмувань», «Як уберегти дітей від застуди й грипу».

Облаштування виставок фотоматеріалів «Здоровий відпочинок улітку», «Здорова дитина – щаслива родина»; дитячих робіт «Малята за безпеку на дорогах», «Пожежники – у бою з вогнем».

Батьки мають уважно ставитися до здоров'я своїх дітей; підтримувати їхнє прагнення до самостійності, заохочувати ініціативу; допомагати знаходити вихід з різних ситуацій; радіти їхнім найменшим успіхам. Для цього ми залучали батьків до різних заходів.

Наведемо приклад форм роботи з батьками.

Практичні семінари-тренінги «Школа спілкування з незнайомцями», «Здоров'я у спадок».

Консультації: «За якими критеріями обирати іграшки», «Як створити безпечний простір вдома», «Що робити, якщо дитина ображає інших».

Створення батьківських клубів за інтересами: «Здорові малята – радість для мами і тата».

Проведення спільних заходів: проекти «Зміцнюємо здоров'я дітей», «Посади дерево – врятуй планету»; конкурси «Найкорисніша та найсмачніша страва», «Найвеселіший дорожній знак».

Працюючи за поданою системою, взаємодіючи із сім'ями вихованців, ми досягли значних успіхів у вихованні безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

Психолого-педагогічна умова *урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей дошкільного віку* передбачала використання форм роботи, які є зрозумілими та доступними для дітей 6 ти років.

Таблиця 2.6

Форми роботи, що використовуються в ході занять із формування основ безпеки

Форми роботи	Приклад	Завдання
Екскурсії	Екскурсія до парку	Безпосереднє сприйняття об'єктів природи, визначення небезпечних та безпечних ситуацій взаємодії з ними
Ігрові ситуації	«Вовк і семеро козенят» (в ситуацію включити різного роду «умовляння», привабливі обіцянки). «Небезпечні місця на пішохідному переході»	Формування уявлень про особливості поведінки недобррозичливого дорослого Формування уявлень про небезпечні ситуації на дорозі та правила поведінки в них.
Режисерські ігри	«Дорожній калейдоскоп»	Формування уявлень про безпечну поведінку пішоходів
Театралізовані ігри	«Айболіт»	Закріплення знань правил надання першої допомоги
Дидактичні ігри	«Що до чого» Діти мають розкласти картинки, зображувальні предмети, які є джерелами	Засвоєння меж дозволеного та забороненого

	<p>потенційної небезпеки для дітей, на групи: предмети, якими забороняється користуватися (сірники, газові балони, розетки); предмети, якими потрібно навчитися правильно користуватися у присутності дорослого (голка, ножиці); предмети, які мають зберігатися в недоступних для дітей місцях (побутова хімія, ліки) «Небезпечні предмети», «Як не обпектися» «Світлофор» і т.д.</p>	
Рухливі ігри	<p>«Свій, чужий, знайомий» (діти стоять у колі, ведучий кидає по черзі м'яч кожному, примовляючи: «знайомий» або «чужий» або «свій»), дитина повинна назвати відповідну людини)</p>	Закріплення знань основ безпечної комунікації
Бесіда	<p>«Електроприлади можуть стати причиною пожежі»</p>	Закріплення знань про заходи пожежної безпеки
Конструювання	<p>Створення колажу «Вулиця» і вправи з ним «Знайди і покажи, що не можна робити на проїжджій частині», «Я загадаю, а ти знайди», «Небезпечно – безпечно»</p>	Застосування знань про небезпечні дії на дорозі
Розваги	<p>«Правила дорожнього руху знати повинні всі без винятку»</p>	Закріплює знання правил дорожнього руху та знання дорожніх знаків
Моделювання небезпечних ситуацій	<p>«Хвилинка безпеки»</p>	Закріплення знань про поведінку взимку на вулиці (не можна виходити на лід тощо)
Акції	<p>«Безпечна дорога»</p>	Привернення уваги дітей та батьків до важливості

		дотримання правил дорожнього руху, систематизація правил поведінки пішоходів
--	--	--

Педагогічна умова – *добір методів та засобів, які спрямовані на формування безпечної поведінки в дітей.*

Оптимальним методом виховання безпечної поведінки в ЗДО є ігрова діяльність. Нами використовувалися також методи переконання, метод спонукання до співпереживання, виховання емоційної чуйності, метод евристичних і пошукових ситуацій. Крім цього, як зазначалося вище, в групі ми створили розвивальне середовище. Окрім цього, дуже корисними були щоденні «хвилинки безпеки», котрі включалися в різні заняття й інші режимні процеси, що допомагало закріплювати знання й уміння особистої безпеки у дошкільників.

У роботі ми використовували різні дидактичні ігри і посібники. Дидактичні ігри дали можливість: познайомити дітей з джерелами небезпеки, уточнити і систематизувати дані подання; навчити розрізняти потенційно небезпечні предмети побуту; сформувані уявлення про заходи попередження небезпеки та можливі наслідки їх порушення, про способи безпечної поведінки; познайомити з необхідними діями в разі небезпеки. Ігри типу «Що ми знаємо про речі», «Раз, два, три, що може бути небезпечно-знайди», «Підбери іграшку Танюші», «З'єднай по точках» були спрямованими на закріплення знань про джерела небезпеки. Діти з запропонованих картинок відбирали предмети (картинки), які можуть бути небезпечні і пояснювали свій вибір. Поглибити знання про загрозливі ситуації та правила безпеки дітям допомагали ігри «Так і не так», «Сто бід», «Високо-близько», «Прибери на місце». В цих іграх діти оцінювали вчинки однолітків, обґрунтовували свій вибір. Діям в небезпечних ситуаціях вчили ігри «Мирятівники», «Якщо виникла пожежа», «Відкрите віконце». Перевага дидактичних ігор в збагаченні знань про правила безпеки життєдіяльності проявлялася в тому, що кожна дитина була максимально активною;

підтримувався її позитивний емоційний фон і стійкий інтерес до даної діяльності.

Казки, розповіді, пісні, вірші, прислів'я допомагали навчити дітей різноманітним відомостям про безпеку. Ми переробляли казки так, щоб діти могли самі закінчити її і знайти вихід з ситуації, що склалася.

Надзвичайно корисним та ефективним засобом була фізкультурно-оздоровча робота: організація та проведення Днів здоров'я, спортивних свят та розваг. Де дитина сама ставала учасником дійства, робила власні висновки, формувала для себе певні настанови.

Реалізація системи роботи з виховання безпечної поведінки в межах означеної умови базувалася на таких методах як:

Метод порівняння. Наприклад, діти порівнювали: вогонь – це добре, або вогонь – це погано. Метод порівняння допомагав дітям виконувати завдання на угруповання і класифікацію. Для того, щоб групувати, класифікувати предмети, явища, потрібні уміння аналізувати, узагальнювати, виділяти істотні ознаки. Все це сприяло усвідомленому засвоєнню матеріалу і викликало інтерес до нього.

Наприклад, дітям ми пропонували зображення на картинках і давали завдання відібрати предмети, які будуть потрібні пожежникам при гасінні пожежі і відібрати предмети, які горять. Прийом класифікації сприяв пізнавальній активності.

Метод моделювання ситуації. На нашу думку виховання безпечної поведінки передбачає вміння дітей складати план – карту групи, ділянки дошкільної установи, дороги в дитячий садок та ін. Тому ми давали дітям завдання типу «Складемо план-карту групової кімнати, відзначимо небезпечні місця червоними кружечками».

Моделювали такі ситуації: дим у групі, дим із сусіднього будинку, прорвало водопровід, що ти робитимеш; подай ножиці правильно, знайшов пігулку в групі, твої дії. Моделювання ситуацій давало дитині практичні уміння застосувати отримані знання у справі і розвивало мислення, уяву,

готуючи дитину до уміння вибратися з екстремальних ситуацій у житті. Для розвитку уяви і творчого початку ми ставили дітей в ситуацію пошуку вирішення логічних і практичних завдань.

Метод повторення. Найважливіший дидактичний принцип, без вживання якого не можна говорити про міцність засвоєння знань і виховання відчуттів. На занятті він може виступати як провідний метод або методичний прийом. Від дітей нами вимагалось уміння повторити те, що вони засвоїли, оскільки повторення приводить до появи узагальнень, сприяє самостійному формулюванню висновків, підвищує пізнавальну активність.

Експериментування і досліди давали дитині можливість самостійно знаходити рішення, підтвердження або спростування власних думок та переконань. Наприклад, дітям було поставлено питання: «Чому не можна прикрашати ялинку свічками?» Діти відповіли, що це некрасиво, що зараз багато красивих іграшок, а думок про небезпеку вони не висловлювали. Тоді вихователь, піднісши до засвіченої свічки сніжинку з паперу, продемонстрував дітям, як вона почала диміти, і діти зрозуміли, що свічка це не краса, а небезпечний вогник, від якого може виникнути пожежа. Цінність методу полягала в тому, що він давав дитині можливість самостійно знаходити рішення, підтвердження або спростування власних думок.

Ігрові прийоми підвищували якість засвоєння пізнавального матеріалу і сприяли закріпленню відчуттів. Слухаючи казки, переглядаючи театральні вистави діти через сприйняття героїв вчилися аналізувати й оцінювати поведінку інших людей, а потім власну. Тому що візуальне сприйняття здатне найефективніше сприяти емоційному і моральному вихованню дитини, адже викликає в неї певні емоції: обурення проти несправедливості, бажання допомогти, захистити.

Придумування казок на різні теми. Ризик, що діти потраплять у небезпечну ситуацію, дуже великий, бо вони від природи допитливі та безстрашні, тому що не набули негативного життєвого досвіду. А заборони дорослих на дітей діють зовсім у протилежному напрямку. Тому вони

повинні шукати інші шляхи достукатись до дитячої свідомості, щоб змусити дітей замислюватися над власними вчинками, формувати усвідомлене розуміння наслідків необачної поведінки – як особистої, так і оточуючих. Але важливо не зламати дитячої природної допитливості та зацікавленості навколишнім світом, навчаючи їх безпечній поведінці. Набагато результативніше навчати дитину правильно користуватися побутовими предметами, давши відповідні пояснення.

Інноваційні технології виховання безпечної поведінки дітей:

- ігрові технології;
- технології проблемного навчання;
- технології проектної діяльності;
- технології теорії розв’язання винахідницьких завдань;
- інформаційно-комунікативні технології;
- здоров’язберігаючі технології;
- мнемотехніка.

Ігрові технології

Гра – провідний вид діяльності дошкільників. Значне місце у формуванні культури безпечної поведінки дітей приділяється ігровим технологіям, що дозволяє організувати різноманітні види дитячої діяльності та підтримувати постійний інтерес дошкільників до вивчення правил безпечної поведінки.

Ми використовували:

- настільно-друковані ігри «Розрізні картинки», «Вгадай дорожній знак», «Розумний світлофор»;
- ігри-вікторини «Що? Де? Коли?»;
- інтелектуальні ігри: кросворди, ребуси, лабіринти;
- ігри-малюнки «Проїдь рівною (звивистою, вузькою, широкою) дорогою»;
- сюжетно-рольові ігри: «Автобус», «Метро», «Пішоходи та водії»;
- дидактичні ігри: «Світлофор», «Водії», «Вгадай, який знак»;

- театралізовані ігри: «Випадок в автобусі»;
- ігри-подорожі «У країні дорожніх знаків»;
- інтерактивна гра «Неуважний художник», «Що змінилося?».

Ігри сприяли засвоєнню дітьми старшого дошкільного віку знань про правила безпечної поведінки.

Технологія проблемного навчання

Допомагає зрозуміти, наскільки небезпечна ситуація і які небезпечні дії необхідно для цього зробити. Основа проблемного навчання – питання та завдання, які пропонуються дітям. У роботі ми використовували такі проблемні ситуації: «Чи потрібні правила дорожнього руху?», «Навіщо на проїжджій частині намальована зебра?», «Як нам допомагають дорожні знаки?», «Що за поворотом?» та інші.

Створюючи та вирішуючи проблемні ситуації, використовували такі методичні прийоми:

- підводили дітей до суперечності та пропонували їм самим знайти спосіб її вирішення;
- обговорювали різні відповіді на одне й те саме питання;
- діти робили узагальнення, висновки із ситуації, знаходили правильне рішення.

Технологія проектної діяльності

У проектній діяльності відбувається формування суб'єктної позиції у дитини, розвивається її індивідуальність, реалізуються інтереси та потреби, що у свою чергу сприяє особистісному розвитку дитини.

Ми реалізовували такий проект «Ми-пішоходи», до якого включали ігри, проблемні ситуації, де діти ділилися своїми знаннями, досвідом, вміннями орієнтуватися у дорожньому русі.

Інформаційно-комунікативна технологія

Інформаційно-комунікативні технології дозволяють організувати дитячу діяльність більш цікавою та динамічною, допомагають «занурити» дитину в реальну ситуацію. Ми використовували:

- мультимедіа-презентації «Правила дорожнього руху», «Види транспорту», «Пішохідні переходи», «Наш друг – світлофор»;
- навчальні мультфільми «Уроки тітоньки Сови», «Смішарики», «Фіксики – Вогнегасник», «Корисні підказки»;
- відеоролики «Безпечна поведінка з незнайомцями», «Правила дорожнього руху для дітей».

Технологія «ТБВЗ» (теорія вирішення винахідницьких завдань)

Технологія дозволяє використовувати нетрадиційні форми роботи, які ставлять дитину в позицію людини, що думає. Дана технологія сприяє розвитку таких якостей як мислення, гнучкість, рухливість, системність, прагнення до новизни, мови та творчої уяви. За допомогою методу «мозковий штурм», діти самі під час обговорення коригували висловлені ідеї та аналізували їх. У процесі обговорення використовували такі питання:

1. Що станеться, якщо зламається на перехресті світлофор?
2. Що буде, якщо зникнуть дорожні знаки?
3. Що буває, коли люди не дотримуються правил дорожнього руху?
4. Поруч з вами увімкнена праска. Ваші дії.
5. Ваша улюблена іграшка лежить на полиці. Як ви її дістанете?
6. Що ви будете робити, якщо до вас підійде незнайомец і попросить допомоги?

Здоров'язберігаючі технології сприяють фізичному розвитку та зміцненню здоров'я дитини. Ми використовували такі рухливі ігри: «Слухай сигнал!», «Пожежники», «Сигнали світлофора», «Дорога кожна секунда», «До дорожніх знаків», «Горобчики та автомобіль», «Спритний пішохід».

Шляхом багаторазових вправ відпрацьовували дії з поворотами голови під час переходу проїжджої частини. Під час рухливих ігор діти закріплювали та удосконалювали вміння та навички з основних рухів, їх координації («Передай жезл», «Водії на старт», «Червоне, жовте, зелене»).

Загалом ці ігри сприяли закріпленню поглядів на небезпечні ситуації, які можуть статися; розвивали спритність, кмітливість, орієнтування у

просторі; також виховували вміння самостійно користуватися здобутими знаннями у повсякденному житті.

Мнемотехніка – система різних прийомів, що полегшують запам'ятовування та збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій, організація навчального процесу у вигляді гри. Діти навчаються в цікавій ігровій формі, без розумових та емоційних навантажень.

У дошкільників переважає наочно-образна пам'ять, і запам'ятовування носить переважно мимовільний характер: дітям краще запам'ятати предмети, події, явища, факти, які є близькими їхньому життєвому досвіду. Цим і обумовлена актуальність мнемотехніки.

Мнемотаблиця – це схема, у якій закладено певну інформацію. На кожне слово чи мале словосполучення вигадується картинка (зображення), тобто весь текст замальовується схематично. Дивлячись на ці схеми-малюнки, діти легко запам'ятовували інформацію.

Отже, ми добирали такий зміст роботи, який дозволив відчувати дитині не лише цінність свого життя та здоров'я, а й свої можливості у зміцненні та збереженні його, підготували дітей до чітких дій у небезпечних ситуаціях; сприяли вихованню самостійності та відповідальності. При цьому ми використовували методи роботи, адекватні віковим особливостям дітей.

Матеріали формувального етапу експериментального дослідження подані у Додатках.

2.3. Аналіз результатів впровадження педагогічних умов виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку

Перевірка ефективності впровадження педагогічних умов виховання безпечної поведінки у старших дошкільників, вимагала здійснення контрольної діагностики. Для цього було проведено повторний зріз з метою виявлення динаміки (досягнень) рівня вихованості безпечної поведінки за критеріями, визначеними під час констатувального етапу експерименту.

З'ясування кількісних і якісних змін здійснювалося за кожним критерієм шляхом порівняльного аналізу результатів констатувального та контрольного етапів експерименту.

Отже, метою контрольного зрізу визначено перевірку ефективності впровадження педагогічних умов виховання безпечної поведінки у старших дошкільників, реалізованої на формульованому етапі експерименту.

Завдання контрольного етапу експерименту були визначені відповідно до мети. Вони полягали, по-перше, у визначенні рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників після завершення формульованого етапу роботи. По-друге, в оцінці та порівнянні ефективності створених педагогічних умов щодо виховання безпечної поведінки. Контрольний етап дослідження передбачав використання завдань, аналогічні завданням констатувального етапу.

Ми проаналізували результати контрольного дослідження за кожним критерієм вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників. Усі дані на контрольному етапі дослідження відображено у таблицях 2.7, 2.8, 2.9. Результати контрольного експерименту засвідчили, що у дітей відбулися позитивні зміни у вихованні безпечної поведінки: частина дітей із середнім рівнем перемістилися на високий рівень, діти з низьким рівнем зайняли середні позиції.

Таблиця 2.7

Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за когнітивним критерієм (контрольний етап дослідження)

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	27%	64%	9%
Контрольна	8%	58%	34%

Таблиця 2.8

Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за мотиваційним критерієм (контрольний етап дослідження)

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	18	50%	32%
Контрольна	-	50%	50%

Таблиця 2.9

Рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за поведінковим критерієм (контрольний етап дослідження)

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	36%	59%	5%
Контрольна	33%	54%	13%

Таким чином, проаналізувавши та підсумувавши отримані вище дані ми вивели загальні результати, щодо вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників. Узагальнені результати проведення дослідження на контрольному етапі експерименту занесено до таблиці 2.10 та наочно відображено на рисунку 2.5.

Таблиця 2.10

Загальний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку (контрольний експеримент)

Групи	Рівні вихованості		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна група	27 %	58 %	15 %
Контрольна група	14 %	54 %	32 %

На кінець дослідження ЕГ та КГ мають такі результати: високий рівень вихованості безпечної поведінки показали 27% дітей (ЕГ) та 14 % (КГ), середній – 58 % дітей (ЕГ) та 54 % (КГ), низький – 15 % дітей (ЕГ), 32 % (КГ).

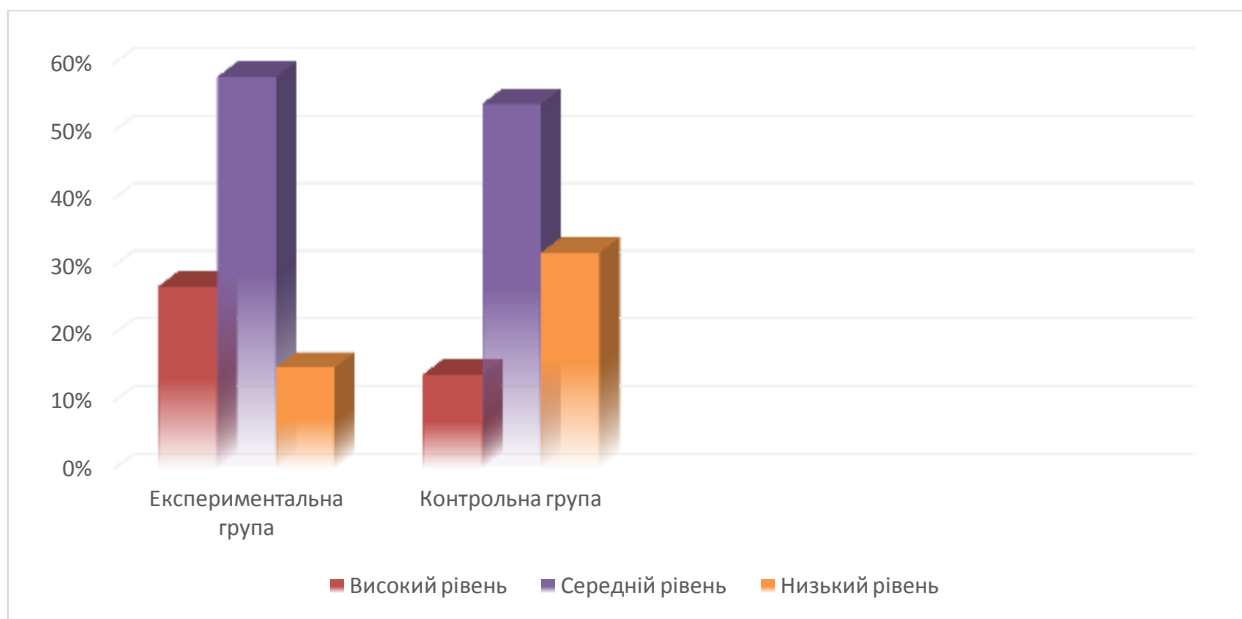

Рис. 2.5 Загальний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі дослідження

Узагальнення одержаних результатів під час констатувального та контрольного етапів експерименту, дозволило виявити динаміку рівнів вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників за всіма критеріями, що представлено у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Загальний рівень вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників

Групи	на початку дослідження			на кінець дослідження		
	високий	середній	низький	високий	середній	низький
ЕГ	14%	45%	41%	27%	58%	15%
КГ	14%	46%	40%	14%	54%	32%

Після впровадження обґрунтованих нами умов з дітьми експериментальної групи відмічено значне поліпшення показників безпечної поведінки, у порівнянні з контрольною групою. Зокрема, діти демонструють знання: імені, прізвища, віку, адреси, прізвищ імен батьків, місця їх роботи тощо); джерел небезпеки; небезпечних ситуацій, їх причин і наслідків; правил поведінки у потенційно небезпечних ситуаціях. Вони дотримуються правил безпечної поведінки та обґрунтовують, чому це так важливо;

розрізняють дії, що схвалюються і не схвалюються дорослими з точки зору безпеки; безпечно діють на вулиці, вдома та дитячому садку, в транспорті, на дорозі, спілкуванні з незнайомими людьми та ін.

Аналіз одержаних після контрольного зрізу результатів демонструє, що показники критеріїв, які визначали загальний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі зазнали більших змін у порівнянні з показниками контрольної групи. Це вказує на те, що використана система роботи, яка включала низку педагогічних умов, ефективно вплинула на виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Відсоток дітей, у яких показник відповідає високому рівню суттєво збільшився в експериментальній групі і складає 27%, у контрольній групі цей показник залишився на тому ж рівні. Середній рівень мають 58 % дітей ЕГ, та 54% контрольної. У експериментальній групі низький рівень зменшився до 15% у контрольній лише до 32 % (на 8 %). Це графічно відображено на рисунку 2.6.

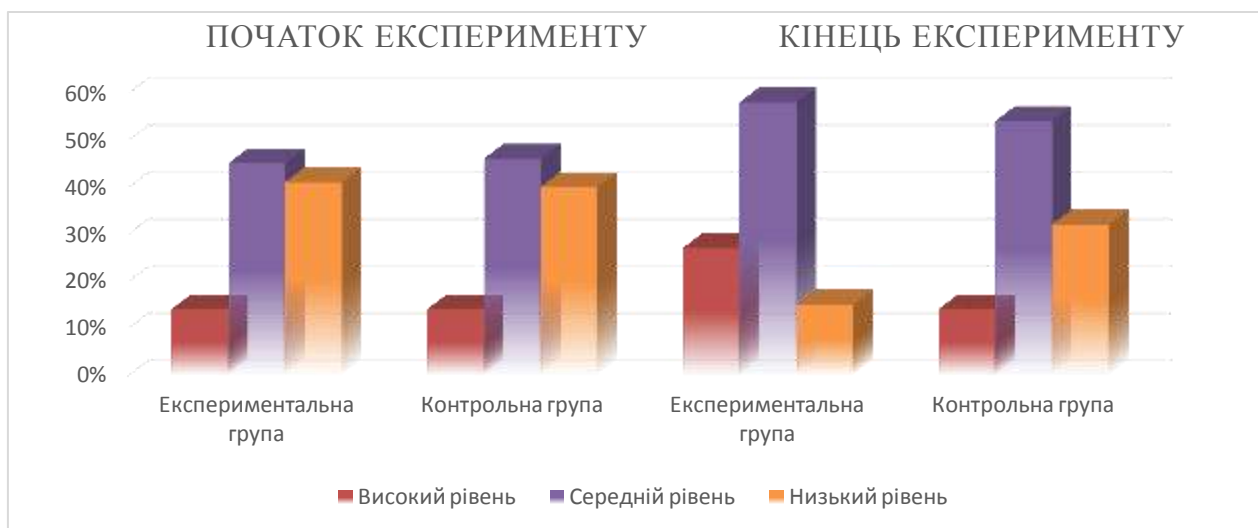

Рис 2.6 Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів дослідження у контрольній та експериментальній групах

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів проведеного дослідження свідчить, що динаміка показників безпечної

поведінки у дітей старшого дошкільного віку після використаної системи роботи позитивна.

Таким чином, дані контрольного експерименту підтвердили гіпотезу нашого дослідження, у якій висловлено твердження, що створення спеціально організованих педагогічних умов сприятиме вихованню безпечної поведінки в старших дошкільників, зокрема:

- створення педагогом спеціального розвивального середовища в умовах ЗДО;
- добір форм, методів та засобів, яка спрямована на формування безпечної поведінки дітей;
- забезпечення ефективної взаємодії педагогів і батьків під час виховання безпечної поведінки дітей;
- врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей дошкільного віку.

Отримані результати засвідчують, що завдання дослідження виконано, мету досягнуто, одержані наукові висновки мають істотне значення для розвитку безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку. Розроблена система може використовуватись вихователями закладів дошкільної освіти, батьками вихованців з метою виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

Висновок до розділу 2

Експериментальне дослідження проблеми виховання безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку у процесі спеціально організованих педагогічних умов дає підстави для таких висновків:

З метою виявлення рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників нами було створено програму дослідження, яка складалася з методики обстеження та системи диференціації отриманих результатів за критеріями, показниками й рівнями.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, було розроблено наступні критерії для виявлення рівня сформованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: когнітивний, мотиваційний та поведінковий.

Визначені критерії розкриваються через показники, відповідно до яких було виділено високий, середній та низький рівень їх розвитку. Кожний етап дослідження було спрямовано на визначення рівня вихованості певного критерію безпечної поведінки за допомогою спеціально підібраних діагностичних методик.

Експериментальна робота почалась із проведення констатувального етапу дослідження, що полягав у здійсненні комплексної роботи, спрямованої на виявлення вихідного рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників.

У результаті проведеної роботи та аналізу даних було отримано результати щодо загального рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників на констатувальному етапі дослідження, відповідно: високий рівень виявлено у 14% дітей (ЕГ) та 14% (КГ), середній – 45% дітей (ЕГ) та 46% (КГ), низький – 41% дітей (ЕГ) та 40% (КГ).

Нами було констатовано, що вихідний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей експериментальної та контрольної груп на початку формування етапу дослідження був приблизно однаковим.

З метою підвищення рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників нами було розроблено і впроваджено педагогічні умови

Для перевірки ефективності впровадження педагогічних умов з виховання безпечної поведінки у старших дошкільників було проведено повторний зріз з метою виявлення динаміки рівня вихованості безпечної поведінки за критеріями, визначеними під час констатувального етапу експерименту.

На основі аналізу одержаних після контрольного зрізу результатів нами було констатовано, що показники критеріїв, які визначали загальний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку в експериментальних групах зазнали більших змін у порівнянні з показниками контрольної групи.

Було виявлено, що відсоток дітей, у яких показник відповідає високому рівню суттєво збільшився в експериментальній групі і складає 27%, у контрольній групі цей показник залишився на тому ж рівні. Середній рівень мають 58 % дітей ЕГ, та 54% контрольної. У експериментальній групі низький рівень зменшився до 15% у контрольній лише до 32 % (на 8 %).

Проаналізувавши результати проведеного дослідження нами було доведено, що динаміка показників вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку після використаної системи роботи позитивна. Діти демонструють знання: імені, прізвища, віку, адреси, прізвищ імен батьків, місця їх роботи тощо); джерел небезпеки; небезпечних ситуацій, їх причин і наслідків; правил поведінки у потенційно небезпечних ситуаціях. Вони дотримуються правил безпечної поведінки та обґрунтовують, чому це так важливо; розрізняють дії, що схвалюються і не схвалюються дорослими з точки зору безпеки; безпечно діють на вулиці, вдома та дитячому садку, в транспорті, на дорозі, спілкуванні з незнайомими людьми та ін.

Отже, завдяки даним контрольного експерименту було підтверджено гіпотезу нашого дослідження, у якій висловлено твердження про те, створення спеціально організованих педагогічних умов сприятиме

вихованню безпечної поведінки в старших дошкільників, зокрема: створення педагогом спеціального розвивального середовища в умовах ЗДО; добір форм, методів та засобів, яка спрямована на формування безпечної поведінки дітей; забезпечення ефективної взаємодії педагогів і батьків під час виховання безпечної поведінки дітей; врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей дошкільного віку.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

У науковому дослідженні подано теоретичне узагальнення і практичне втілення наукової проблеми виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку, що полягає в аргументації та експериментальному дослідженні дієвості психолого-педагогічних умов у системі освітньої діяльності закладу дошкільної освіти.

Результати дослідження показали розв'язання поставлених завдань є ефективним і це дає можливість сформулювати наступні висновки:

1. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу ми визначили зміст основних понять дослідження, таких як: «безпечний», «безпечна поведінка» тощо. Метою виховання безпечної поведінки в дітей старшого дошкільного віку є усвідомлення ними ключових понять про небезпеки, передбачати наслідки цих небезпек, уміння, оцінивши свої можливості, приймати правильні рішення як діяти у різних ситуаціях.

2. З метою виявлення рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників нами було створено програму дослідження, яка містила: 1) методику обстеження; 2) систему диференціації отриманих результатів за критеріями, показниками й рівнями.

3. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, було розроблено наступні критерії для виявлення рівня сформованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: когнітивний, мотиваційний та поведінковий.

Визначені критерії розкриваються через показники, відповідно до яких було виділено високий, середній та низький рівень їх вихованості. Кожний етап дослідження було спрямовано на визначення рівня вихованості певного критерію безпечної поведінки за допомогою спеціально підібраних діагностичних методик.

4. На констатувальному етапі дослідження, завдяки узагальненим результатам рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників

було визначено, що високий рівень мають лише 14% дітей (ЕГ) та 14% (КГ), середній – 45% дітей (ЕГ) та 46% (КГ), низький – 41% дітей (ЕГ) та 40% (КГ). Отже, нами було констатовано, що вихідний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей експериментальної та контрольної груп на початку формувального етапу дослідження був приблизно однаковим.

5. У ході дослідження, з метою підвищення рівня вихованості безпечної поведінки у старших дошкільників, було розроблено і впроваджено педагогічні умови.

6. На кінець дослідження в КГ та ЕГ було отримано такі результати: високий рівень вихованості безпечної поведінки показали 27% дітей (ЕГ) і 14% (КГ), середній – 58% (ЕГ), 54% (КГ), низький – 15% (ЕГ), 32% (КГ).

7. Проаналізувавши одержані після контрольного зрізу результати, нами було констатовано, що показники критеріїв, які визначали загальний рівень вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку в експериментальних групах зазнали більших змін у порівнянні з показниками контрольної групи. Отже, динаміка показників вихованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку після використаної системи роботи позитивна.

8. Проаналізувавши рівні сформованості безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку за результатами констатувального й контрольного етапів експерименту було доведено ефективність запропонованої системи роботи. Відбулися позитивні зміни у знаннях дітей про небезпеки, небезпечні ситуації, засоби їх попередження та подолання; змінилося відношення до збереження безпеки; використання безпечних стратегій поведінки, покращилася фізична готовність до подолання небезпечних ситуацій.

9. Завдяки даним контрольного експерименту було підтверджено гіпотезу нашого дослідження, у якій висловлено твердження про те, створення спеціально організованих педагогічних умов сприятиме вихованню безпечної поведінки в старших дошкільників, зокрема: створення

педагогом спеціального розвивального середовища в умовах ЗДО; добір форм, методів та засобів, яка спрямована на формування безпечної поведінки дітей; забезпечення ефективної взаємодії педагогів і батьків під час виховання безпечної поведінки дітей; врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей дошкільного віку. Таким чином, мету дослідження досягнуто, гіпотезу підтверджено, завдання виконано.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПЕДАГОГАМ ЩОДО ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Враховуйте під час виховання безпечної поведінки вікові та індивідуальні особливості дитини.
2. Розвивайте відповідальність та самостійність дошкільників.
3. Формуйте інтерес, знання, уявлення про небезпечні ситуації та способи поведінки в них.
4. Формуйте у старших дошкільників обачне та обережне ставлення до потенційно небезпечних ситуацій.
5. Розробіть комплекс заходів, спрямованих на зацікавленість батьків у питаннях збереження життя та здоров'я дітей: використання активних форм взаємодії з батьками щодо проблеми виховання безпечної поведінки (тренінги, семінари, круглі столи, консультації спеціалістів, спільні заходи, свята, розваги).
6. Збагачуйте розвивальне просторове середовища групи, залучайте батьків.
7. Навчайте дошкільників умінню розпізнати і оцінювати небезпеки навколишнього середовища.
8. Прищеплюйте вихованцям навички захисту і самозахисту, допомоги і взаємодопомоги в ситуаціях, небезпечних для їх фізичного, психологічного здоров'я і життя.
9. Обмінюйтесь досвідом з педагогами на семінарах-практикумах, засіданнях творчої групи, відкритих заняттях з проблеми виховання безпечної поведінки.
10. Використовуйте у роботі з батьками активні форми взаємодії: семінари, тренінги, «круглі столи», консультації тощо.
11. Запрошуйте на різні заходи (з дітьми, з батьками) фахівців у певній галузі (лікарів, пожежників, військових, міліціонерів тощо).

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

БАТЬКАМ ЩОДО ВИХОВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Пам'ятайте, що збереження життя та здоров'я дітей – головний обов'язок дорослих.
2. Подавайте дітям власний приклад правильної поведінки в побуті, на вулицях та дорогах міста.
3. Формуйте у дітей навички забезпечення особистої безпеки.
4. Проводьте з дітьми індивідуальні бесіди, пояснюйте важливі правила, дотримання яких допоможе зберегти життя.
5. Заповнюйте особисті дані на внутрішній частині верхнього одягу або вкладайте до кишені зазначену інформацію.
6. Будьте в курсі, де і з ким ваша дитина, контролюйте місце її перебування.
7. Не дозволяйте спілкуватися з незнайомими людьми. Поясніть дитині, що вона має повне право сказати «ні» завжди і кому завгодно, якщо цей «хтось» намагається завдати їй шкоди.
8. Виявляйте обережність та дотримуйтесь всіх вимог безпеки, перебуваючи з дітьми на ігровому чи спортивному майданчику;
9. Пам'ятайте, що від природи діти безтурботні та довірливі. Увага у дітей буває розсіяною. Тому чим частіше ви нагадуєте дитині нескладні правила поведінки, тим більша ймовірність, що вона їх запам'ятає, і застосовуватиме. Регулярно їх нагадуйте.
10. Навчайте дітей правилам дорожнього руху, бути уважними на дорозі, спостерігати і орієнтуватися, для того щоб вони не ставали жертвами або винуватцями дорожньо-транспортних пригод.

Враховуйте, що основний спосіб формування навичок поведінки – спостереження, наслідування дорослих, передусім батьків.

Багато батьків, не розуміючи цього, особистим прикладом навчають дітей неправильній поведінці на дорозі.

11. Перебуваючи з дитиною на проїжджій частині, не поспішайте, переходьте дорогу розміреним кроком. Інакше ви навчите поспішати там, де треба спостерігати та дотримуватися правил безпеки.

12. Не посилайте дитину переходити або перебігати дорогу попереду вас – цим ви навчаєте її переходити через дорогу, не дивлячись по сторонах. Дитину треба міцно тримати за руку, бути готовою утримати при спробі вирватися – це типова причина нещасних випадків.

13. Вчіть дитину дивитися. У дитини має бути вироблена тверда навичка: перш ніж зробити перший крок з тротуару, вона повертає голову і оглядає дорогу в усіх напрямках. Це має бути доведено до автоматизму.

14. Вчіть дитину помічати машину. Іноді дитина не помічає машину або мотоцикл, що знаходяться далеко. Навчіть її вдивлятися в далечінь.

15. Вчіть дитину оцінювати швидкість та напрямок майбутнього руху машини. Навчіть дитину визначати, яка машина їде прямо, а яка готується до повороту.

16. Твердо засвойте самі і навчіть дитину, що входити до будь-якого виду транспорту та виходити з нього можна лише тоді, коли він стоїть. Поясніть дитині, чому не можна стрибати на ходу.

17. Пам'ятайте, що кімнати, де дитина проводить більше часу, мають бути цілком безпечними.

18. Закріплюйте в різних життєвих ситуаціях навички безпечної поведінки вдома, на вулиці, громадських місцях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаскалова Н. П. Теория и методика обучения безопасности жизнедеятельности: Учеб. пособие. Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2008. 135 с. (Университетская серия).
2. Авдеева Н. Н. Безопасность на улицах и дорогах: Методическое пособие для работы с детьми старшего дошкольного возраста. Москва, 1997. 24 с.
3. Авдеева Н. Н., Князева О. Л., Стеркина Р. Б. Безопасность: Учебное пособие по основам безопасности жизнедеятельности детей старшего дошкольного возраста. СПб. : Детство-пресс, 2009. 144 с.
4. Александрова Т. Формуємо практичні навички безпечної поведінки дошкільників через експериментування, досліди та моделювання уявних ситуацій. *Безпека життєдіяльності*. Київ : Основа, 2016, № 6. С. 10-14.
5. Александрова Т. Ф. «Тиждень безпеки дитини» – захід формування у дошкільників практичних навичок з безпеки життєдіяльності: методичний посібник. Кіровоград, 2013. 115 с.
6. Алексеева Л. Н., Миргородская Л. В., Рязанова Г. И., Старжинская М.А. Возможности дошкольного образовательного учреждения по повышению компетентности родителей в вопросе воспитания культуры безопасности у старших дошкольников через педагогическое взаимодействие. *Молодой ученый*. 2017. №43. С. 99-101.
7. Анастасов, Л. П., Жизнь без опасностей. Первые шаги к самостоятельности. / Иванова. И.В., Ижевский, П.В. Москва, 1996. 125 с.
8. Андреева Т. Т. Використання різних методів та прийомів у формуванні практичних навичок з безпеки життєдіяльності у дітей 6 року життя. *Безпека життєдіяльності*. Київ : Основа, 2016, № 12. С. 15-17.
9. Артемова, Л. В., Окружающий мир в дидактических играх дошкольников. Москва, 1992. 45 с.

10. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція від 12 січня 2021 року. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

11. Безпека життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник. О. Карпенко, Л. Загоруйко. Київ, 2016. С. 24–43.

12. Белая К.Ю. Формирование основ безопасности у дошкольников, пособие для педагогов дошкольных учреждений и родителей. Москва : Мозаика, 2013. 64 с.

13. Билибенко Г. Г. Создание ДОУ с приоритетным направлением развития. Москва : ТЦ Сфера, 2005. 214 с.

14. Бірук І. Навчаємо азбуки безпеки під час проектної діяльності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Київ : МЦФЕР, 2016, № 3. С. 29-39.

15. Богуш А. Безпека дитини в докiллі. *Дошкільне виховання*. Київ : Світич, 2013, № 4. С. 4-6.

16. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избранные психологические труды. Москва : Ин-т практ. психологии, 1997. 215 с.

17. Борусевич Л. Проектування в освітньому процесі. Міні-проект «Школа безпеки». *Палітра педагога*, 2012. № 1.

18. Бунда Т. Правила дорожнього руху: цікаво і корисно. *Палітра педагога*, 2011. № 5.

19. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. СПб.: Союз, 1997. 316 с.

20. Гарнышева Т.П. ОБЖ для дошкольников: планирование работы, конспекты занятий, игры. СПб. : Детство – Пресс, 2011. 128 с.

21. Гаткин Е. Я; Гуревич А. В. Безопасность ребенка в большом городе: педагогические и социальные технологии. Москва : Академия, 2002. 216 с.

22. Гафнер В. В. Информационная безопасность: учеб. пособие. Ростов на Дону : Феникс, 2010. 324 с.
23. Головин С. Ю. Словарь практикующего психолога. Минск: Харвест, 1998. 206 с.
24. Грибова В. Абетка харчування: шлях до здорового способу життя. *Палітра педагога*, 2009. № 6.
25. Грицюк Л. А., Каротаєва М. І. «Безпека життєдіяльності дошкільника». Київ, 2003. С. 7–8.
26. Джемула Г. Будемо друзями вогню! *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Київ : МЦФЕР, 2019, № 2. С. 60-63.
27. Джемула Г. Будьмо обережні! *Палітра педагога*, 2012. № 1.
28. Дитина у сучасному соціопросторі : навчальний посібник / Т.О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т. О. Піроженко. Київ : Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
29. Дмитриенко З.С. Основы безопасности жизнедеятельности детей дошкольного возраста. СПб. : Детство – Пресс, 2012. 240с.
30. Долиніна О. Пріоритетний аспект роботи – безпека життєдіяльності дитини. *Дошкільне виховання*. Київ : Світич, 2013, № 4. С. 7-9.
31. Екологія і безпека життєдіяльності. Термінологічний словник-довідник / За ред. І. І. Дуднікової. Київ : Вища школа, 2005. 257 с.
32. Єніна Л. Літній тиждень безпеки. Орієнтовний план. *Палітра педагога*, 2006. № 2.
33. Жарченко Г., Шаповал Г. Плануємо роботу з безпеки дошкільнят. *Дошкільне виховання*. Київ : Світич, 2013, № 4. С. 22-25.
34. Заїка Л. Навчання дошкільників елементів самострахування під час занять фізичними вправами. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2011. № 3. С. 30-38.
35. Закон України «Про дошкільну освіту» Режим доступу: <https://zakon.help/law/2628-III>

36. Захаревич В.А. Воспитание культуры безопасности детей в условиях дошкольного образовательного учреждения. *Детский сад: теория и практика*, 2012. № 11. С. 94-103.

37. Иванов А. В. Защита ребенка как педагогическое понятие. *Гуманизация воспитания в современных условиях*. Москва : УВЦ «Инноватор», 1995. С. 47– 64.

38. Канафоцька Л. Я залишився сам удома. Інтелектуально-розважальна гра. *Дошкільне виховання*, 2010. № 1.

39. Каюрова А. Н., Скокова О. В., Шеховцова Т. С. Формирование культуры безопасности у дошкольников в условиях ФГОС. *Молодой ученый*, 2014. №11. С. 384–386.

40. Карнаух Л. П. Виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в соціальному середовищі : дис. канд. пед. наук : 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Умань, 2010. 252 с.

41. Кириллов Г.Н. Обучение детей и молодежи по вопросам безопасности жизнедеятельности. *Право и безопасность*, 2004. № 1. С. 24–37.

42. Комар Л. А. Будь самостоятельным, но осторожным и внимательным. *Основы Безопасности Жизнедеятельности*, 2010. № 7. С. 11-13.

43. Котик М. А. Психология и безопасность. Таллин: Валгус, 2010. 122 с.

44. Левківський К. М. Забезпечення якості вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Київ, 2004. 16 с.

45. Литвиненко І. Як говорити з дитиною про тероризм. *Палітра педагога*, 2011. № 3. С. 6-10.

46. Лохвицька Л. В. Безпечне розвивальне середовище дошкільного навчального закладу – першооснова для безпеки життєдіяльності дітей-дошкільників. *Безпека життєдіяльності*. Київ : Основа, 2015, № 4. С. 7-11.

47. Лохвицька Л. В. Вплив комплексної навчально-виховної роботи з безпеки життєдіяльності на становлення особистості в дошкільному віці. *Безпека життєдіяльності*. Київ : Основа, 2015, № 5. С. 9-13.

48. Лохвицька Л. В. Зміст освітньо-виховної роботи з охорони, збереження і зміцнення здоров'я та безпеки життєдіяльності з дітьми у дошкільному навчальному закладі. *Безпека життєдіяльності*. Київ : Основа, 2016, № 2. С. 9-12.

49. Лохвицька Л. В. Основи безпечної поведінки закладаються в дошкільному віці. *Безпека життєдіяльності*. 2012. № 1. С. 15-18.

50. Лохвицька Л. В. Програма з основ здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей дошкільного віку «Про себе треба знати, про себе треба дбати» / Л. В. Лохвицька. Тернопіль : Мандрівець, 2014. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/pro-sebe-treba-znati-pro-sebe-treba-dbatilokhvitska.pdf>

51. Лохвицька Л. В. Фундамент безпеки життєдіяльності дітей – здоров'язберігальне середовище дошкільного навчального закладу. *Безпека життєдіяльності*. Київ : Основа, 2015, № 7. С. 8-12.

52. Лісіченко О. Безпека життєдіяльності: формуємо навички в дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Київ : МЦФЕР, 2018, № 4. С.48-56.

53. Лукина Л. И. Безопасность дошкольного образовательного учреждения. *Управление ДОУ*. 2007, № 4. С. 33-40.

54. Макаренко Л. В. Формування навичок безпеки життя в контексті самореалізації особистості дошкільника. *Педагогічний дискурс*. Вип. 13. С. 414–418.

55. Моніторинг здоров'я учнів ЗНЗ: методичний посібник за ред. В. І. Шахненко. Дрогобич, 2008. 24 с.

56. Мошкин В. Н. Закономерности воспитания культуры безопасности. *Основы безопасности жизни*, 2015. № 7. С. 12– 14.

57. Мошкин В.Н. Методы, закономерности и принципы воспитания культуры личной безопасности. *Основы безопасности жизнедеятельности*, 2001. № 2. С. 14– 20.
58. Мугулов, Ф. К. Безопасность личности: теоретические и прикладные аспекты социологического анализа. Монография. Сочи. 2003. 243 с.
59. Мухина В. С. Проблемы генезиса личности. Москва : Просвещение, 1985. 256 с.
60. Ніколаєнко В. Наука для Незнайка. Тематичне заняття у старшій групі. *Палітра педагога*, 2006. № 1.
61. Ніколаєнко В. Як від лиха вберегтися. Заняття-гра. *Дошкільне виховання*, 2006. № 10.
62. Основы выживания и безопасности в городе / авт.-сост. В.В. Петров. Минск : Харвест, 2004. 96 с.
63. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Київ : Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.
64. Панченко Т.В. Формирование безопасного поведения у детей 4–6 лет. *Дискуссия*, 2017. №3. Режим доступа: <http://www.journal-discussion.ru>
65. Пометун О. Інтерактивні методики та системи навчання. Київ, 2007. С. 27–33.
66. Радзиевская Л. И. Азбука безопасности. Москва : Оникс; СПб: Литература, 2008. 95 с.
67. Русак О. Н. Безопасность жизнедеятельности. СПб. : Питер, 2009. 115 с.
68. Садретдинова А. И. Формирование культуры безопасности жизнедеятельности у старших дошкольников посредством проектирования педагогических условий. *Успехи современного естествознания*. 2008. № 8. С. 98–100

69. Скоролупова О. А. Правила и безопасность. Москва : ТЦ Сфера, 2015. 144 с.
70. Сметанская Е. Б. Информационная безопасность дошкольников. Режим доступа: <https://sites.google.com/site/saitkonferencii/sekcia-1/informacionnaa-bezopasnost-doskolnikov>
71. Смирнов А. Т., Мишин Б. И., Васнев В. А. Основы безопасности жизнедеятельности. Москва : Просвещение, 2007. 220 с.
72. Соколова Ю. А. Правила безопасности. Москва : Эксмо, 2007. 47 с.
73. Сорокина Н. А. Педагогические условия воспитания культуры безопасности жизнедеятельности у старших дошкольников. *Детский сад от А до Я*, 2015. № 2 (74). С. 90-100 .
74. Статмен П. Безопасность вашего ребенка. Как воспитать уверенных и осторожных детей. Екатеринбург: У-Фактория, 2004. 272 с.
75. Стеркина Р. Программа для дошкольных образовательных учреждений. Основы безопасности детей дошкольного возраста. *Дошкольное воспитание*. Москва, 1997. № 3. С. 7.
76. Тимофеева Л. Л. Формирование культуры безопасности у детей от 3 до 8 лет. Парциальная программа. ФГОС. Детство-Пресс. 2015. 214 с.
77. Тимофеева Л. Л. Формирование культуры безопасности у дошкольников. *Справочник старшего воспитателя*, 2015. № 7. С. 315.
78. Толковый словарь Ожегова. Режим доступа: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=1346>
79. Формування правильного стереотипу поведінки дошкільнят задля збереження життя і здоров'я / Укладачі: Шевченко В.С., Козєєва С.Я. Глухів : ДНЗ «Ромашка» 2013. 60 с.
80. Хромцова Т. Г. Воспитание безопасного поведения в быту детей дошкольного возраста. М.: Педагогическое общество России, 2015. 188 с.
81. Хромцова Т.Г. Формирование опыта безопасного поведения в быту детей среднего дошкольного возраста: дис. канд. пед. наук. СПб. :

Союз, 2001. 175 с

82. Шавровська В., Шавровська Н. Наука життя – в дії. *Палітра педагога*, 2011. № 1.

83. Шипунова В.А. Детская безопасность, учебно-методическое пособие. Москва : Цветной мир, 2013. 96с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список дітей експериментальної групи

1. Саша Н.
2. Альона З.
3. Гліб Г.
4. Поліна С.
5. Вова О.
6. Влада Л.
7. Ліля Н.
8. Софія К.
9. Настя Ч.
10. Ваня М.
11. Серафім Д.
12. Аня К.
13. Діма М.
14. Віка Т.
15. Ітелія Ш.
16. Віка К.
17. Богдан Ч.
18. Захар П.
19. Даня Б.
20. Каміла С.
21. Женя Н.
22. Тимоша М

Список дітей контрольної групи

1. Даша А.
2. Мілана Б.
3. Артем Б.
4. Владислава Г.
5. Ігор К.
6. Ілона Н.
7. Злата С.
8. Матвій Ю.
9. Назар С.
10. Віолетта Ш.
11. Аліна А.
12. Софія В.
13. Микола Д.
14. Богдан Л.
15. Марина П.
16. Ірина Ц.
17. Анна Ф.
18. Лев Ш.
19. Марія Ц.
20. Сніжана Ф.
21. Єгор С.
22. Паша П.
23. Саша М.
24. Уляна Б.